

CULTURILE ENEOLITICE DIN MOLDOVA

VICTOR SOROKIN

Problema definirii conceptului de epocă eneolitică a constituit obiectul unor cercetări profunde, în urma cărora în istoriografie au fost lansate opinii contradictorii, începând cu negarea sau neglijarea lui ca epocă și terminând cu argumente temeinice în favoarea acestei noțiuni¹. Tot atât de contradictoriu au fost desemnate de către specialiști criteriile care stau la baza definirii și atribuirii unor culturi arheologice acestei epoci. În stadiul actual al cercetărilor, se poate afirma că eneoliticul se caracterizează printr-un nivel mai înalt de dezvoltare a economiei în comparație cu epoca precedentă. Agricultură și creșterea vitelor, apărute în neolitic, devin acum mai conturate păstrând însă în linii mari un caracter extensiv. Modificări progresive sunt surprinse și în prelucrarea silexului, osului, cornului etc. Însă, una din trăsăturile definitorii ale epocii eneolitice este, indiscutabil, răspândirea și utilizarea pe larg a pieselor de cupru. Topirea și turnarea metalului în forme a dus la apariția propriu-zisă a metalurgiei cuprului. Spre sfârșitul mileniului V î.e.n., în Orientul Apropiat și Balcani apar primele centre metalurgice. Sub influența ultimului s-au aflat comunitățile eneolitice din Moldova. Epoca eneolitică este reprezentată pe teritoriul Moldovei de civilizațiile Precucuteni - Tripolie A, Cucuteni - Tripolie, Aldeni - Bolgrad și cultura primilor păstori.

CULTURILE ENEOLITICULUI TIMPURIU CULTURA PRECUCUTENI - TRIPOLIE A

Primele informații despre așezările culturii Precucuteni - Tripolie A de pe teritoriul Republicii Moldova au fost publicate în 1934². E. Vulpe sondează în 1943 două așezări precucuteniene de la Rădeni (Ungheni)³. Însă săpăturile sistematice în stațiunile culturii Precucuteni - Tripolie A încep după cel de-al doilea război mondial. Cele mai importante săpături sunt cele din anii '50-'60. S-au întreprins în așezările Solonceni I, Solonceni II, Florești I și Holercani. O deosebită importanță științifică pentru acea etapă le-au avut investigațiile din stațiunea Florești I, în care s-au identificat nivele de locuire ale culturilor ceramicii liniare și Precucuteni-Tripolie A⁴. În anii '70 - '80 s-au efectuat sondaje și săpături în stațiunile Alexandrovca I, Putinești I, Florești III, Coșernița ș.a.⁵ (fig.1).

Așezările tripoliene timpurii au fost încadrate de T.S.Passek, la sfârșitul anilor '40, în prima fază (A) a culturii Cucuteni - Tripolie. Printre trăsăturile definitorii ale stațiunilor din această fază, cercetătoarea enumeră coexistența locuințelor de suprafață și a celor adâncite în pământ; prezența topoarelor de piatră șlefuită; a unor piese de cupru; a ceramicii grosiere, cu decor incizat și canelat și a figurinelor antropomorfe stilizate etc.⁶.

Referitor la problema genezei culturii Precucuteni-Tripolie A s-au avansat două ipoteze: autohtonă⁷ și migraționistă⁸. În anii '30 - '40 în istoriografia sovietică predomină ipoteza despre legătura genetică dintre culturile ceramicii liniare și tripoliană timpurie. E. Kricevski, în una din ultimele sale lucrări, susținea că unele comunități mezolitice din bazinul Nistrului au constituit componenta principală a culturii tripoliene, considerând însă ceramica cu decor spiralic ca un aport liniar⁹. Inițial, T.S. Passek presupunea că cultura tripoliană timpurie constituie o evoluție a culturii ceramicii liniare¹⁰. În urma săpăturilor de la Florești I, considera de acum că în formarea culturii tripoliene, în afară de cultura Boian, au participat comunitățile neolitice timpurii din bazinul Bugului de Sud și și-au

adus contribuția culturile Turdaș și Vinča¹¹. După opinia lui N.S. Bibikov, cultura tripoliană s-a format în urma asimilării triburilor locale de vânători de către comunitățile sudice¹². V.N. Danilenko atribuie comunităților bugo-nistrene rolul principal în geneza culturii tripoliene timpurii¹³.

Cercetătorii români H. Dumitrescu, V. Dumitrescu și S. Marinescu-Bâlcu consideră că la baza formării culturii Precucuteni stau două componente principale: cultura ceramicii liniare cu note muzicale și cultura Boian din faza a doua (Giulești) de dezvoltare¹⁴. La această ipoteză a aderat V.G. Zbenovici¹⁵.

În arheologia sovietică și română, s-au abordat de mai multe ori problemele periodizării și cronologiei așezărilor culturii Precucuteni - Tripolie A. S.N. Bibikov a împărțit cultura Tripolie A în două etape, V.N. Danilenko în patru, iar E.C. Cernăș în două perioade cu trei etape fiecare¹⁶. În cultura Precucuteni, V. Dumitrescu a definit trei faze de dezvoltare,¹⁷ argumentate pe larg de S. Marinescu-Bâlcu¹⁸.

Problema aspectelor regionale în cultura Precucuteni - Tripolie A a fost abordată pentru prima dată de T.G. Movșa la mijlocul anilor '50¹⁹. În cunoscuta lucrare de sinteză a lui E.C. Cernăș au fost definite câteva grupe locale de așezări²⁰, contestate de V.G. Zbenovici. După V.G. Zbenovici, deosebirile locale se observă numai în cadrul așezărilor de la finele culturii și trăsăturile generale predomină asupra celor locale²¹.

Așezările. În prezent, pe teritoriul Republicii Moldova sunt cunoscute 67 de așezări ale culturii Precucuteni - Tripolie A, dintre care în 18 s-au efectuat sondaje sau săpături²². Așezările sunt situate, de regulă, pe locuri joase, în luncile Nistrului și Prutului, cât și ale afluenților lor, mai rar pe marginea unor platouri (Solonceni II) sau pe fragmente de terase (Florești I) înalte, dar întotdeauna în preajma unor izvoare de apă. Majoritatea stațiunilor precucuteniene din Moldova sunt de dimensiuni mici și variază între 0,3-4 ha. După datele lui V.G. Zbenovici, 60 % din numărul așezărilor culturii Precucuteni - Tripolie A din Moldova și Ucraina au o suprafață de până la 1 ha²³. Pe teritoriul Republicii Moldova, după suprafața lor relativ mare, se remarcă așezările Putinești I (3 ha) și Frunzeni I (3,8 ha).

Săpăturile ample în stațiunile culturii Precucuteni - Tripolie A au demonstrat că satele acestei civilizații erau construite după un plan mai mult sau mai puțin preconțuit. Pe baza informațiilor publicate până în prezent, se pot distinge trei modalități de organizare a așezărilor: 1) pe șiruri paralele (Luka- Vrublevțkaia, Bernovo-Luka, Alexandrovca); 2) în cerc sau oval (Bernașovka, Slobozia-Zapadnaia); 3) în grupuri sau dispersate (Traian - Dealul Viei, Târpești, Florești I, Lencovți).

Locuințele. În așezările culturii Precucuteni-Tripolie A din Moldova au fost atestate două tipuri de locuințe: adâncite în sol (bordeie și semibordeie) și de suprafață. În unele stațiuni (Florești I, Florești III) au fost documentate vestigiile unor construcții de suprafață sezoniere. Bordeiele au fost descoperite în așezările Florești I, Holercani și Rogojeni I. Ele sunt de formă ovală (Florești I, Rogojeni I), mai rar rectangulară cu colțurile rotunjite (Holercani, NI-a) sau de forma cifrei 8 (Holercani, N 6). Dimensiunile bordeielor variază între 6-18 m², cu excepția bordeiului N1 de la Rogojeni I (7,8 x 7 m). Pereții lor sunt de obicei verticali și numai pe o latură în pantă, indicând, probabil, intrarea. Uneori, intrarea în bordei e marcată de trepte săpate în lut, așa cum s-a observat la Florești I (N12). Bordeiele se încălzeau cu ajutorul vetrelor și cuptorașelor de lut.

Semibordeiele din așezările culturii Precucuteni-Tripolie A din Moldova au o adâncime ce variază între 0,5-1,5 m, ceea ce presupune că o parte a construcției se afla la suprafața solului. Majoritatea bordeielor au o formă ovală neregulată. Locuințe rectangulară cu colțurile rotunjite au fost documentate la Solonceni I (N2). Dimensiunile semibordeielor variază între 6-34 m². Unele semibordeie aveau pereții și podeaua unși cu un strat subțire de lut (Solonceni I).

Locuințele de suprafață sunt de formă rectangulară, foarte rar cu colțurile rotunjite (Bahrinești VII). Dimensiunile locuințelor variază între 10 m² (Rădeni) și 88 m² (Solonceni I). Vestigiile locuințelor constau dintr-un strat mai mult sau mai puțin compact de lut ars cu pleavă și paie. Pe partea inferioară a lutului s-au păstrat amprente lemnelor (diametrul 5-8 cm; 15-25 cm) folosit în construcția locuințelor care era pus perpendicular pe latura mare a casei. Podeaua locuințelor era uneori fățuită cu lut (Solonceni I, Putinești I). În case se întâlnesc vetre din lut, de obicei de formă rectangulară.

Unelte. În așezările precucuteniene din Moldova sunt obișnuite unelte de muncă de: silex, piatră, corn, os și foarte rar de cupru. În confecționarea uneltelor din silex, ca materie primă era folosită o specie locală de culoare cenușie, larg răspândită în bazinele Nistrului și Prutului. Prelucrarea silexului începea, probabil, la locul de obținere, iar confecționarea propriu-zisă a uneltelor se făcea apoi în așezare. Un astfel de "atelier" a fost descoperit în stațiunea

Solonceni I, conținând nuclee, percutoare, așchii și lame. Nucleele constituie în stațiunea Florești I 20,9 % din numărul total de piese²⁴, la Putinești I - 10,5 %, la Coșernița - 13,8 %. Cea mai numeroasă categorie de unelte de silex în așezările precucuteniene sunt gratoarele lucrate din lame și așchii. Ultimele predomină în așezările Florești I și Solonceni I. Piese componente pentru seceri s-au descoperit în toate stațiunile tripoliene timpurii cercetate prin săpături. Ele sunt lucrate pe lame și utilizate, de regulă, fără rețușe. În inventarul așezărilor precucuteniene din interfluviul Nistru-Prut, ele constituie 1-5 % din numărul total de unelte²⁵. Vârfurile de săgeată de formă triunghiulară sau romboidală constituie pentru stațiunile precucuteniene o raritate și ele au fost depistate într-un număr mic la Florești I, Solonceni I și Holercani (fig.2-3-5, 8, 9).

Topoarele, teslele, dălțile, cutele ș.a. sunt lucrate din diferite roci. În preajma unei locuințe din așezarea Solonceni I a fost descoperit un "atelier" pentru prelucrarea silicolitului, a cornului și osului. Atelierul consta, după informațiile lui T.S. Passek, din topoare finite, semifabricate, materie primă etc.²⁶. Topoarele sunt, de regulă, masive, comparativ de mari dimensiuni, de formă trapezoidală, cu profilul simetric. Teslele au aceeași formă trapezoidală, dar au lama uzată pe una din suprafețe în lucru, în urma căruia au obținut un profil asimetric. Topoarele și teslele s-au descoperit într-un număr mai mic în așezările precucuteniene. Astfel, în așezarea Alexandrovca s-a găsit un singur topor, la Putinești I - 12 piese, la Coșernița - 3 piese. Topoarele și teslele uzate erau uneori folosite drept cute (Isacova II).

Rășnițele de piatră au, de regulă, o formă ovală sau, mai rar, dreptunghiulară, cu o albiere în partea activă. Într-o locuință de suprafață din așezarea Solonceni I s-au descoperit 4 pietre de rășniță, la Putinești I - 11 fragmente, la Coșernița o piesă întreagă și 5 fragmente.

Dintre uneltele de os, cele mai frecvente sunt împungătoarele de diferite dimensiuni și care sunt lucrate pe așchii de oase tubulare. În stațiunea Florești I, s-au depistat 67 de împungătoare, ceea ce constituie 2,7 % din numărul total de unelte²⁷. Din colț de mistreț sunt lucrate spatule pentru ceramică, sfredede etc. După determinările traseologice, printre uneltele de os din așezarea Florești I au fost documentate dălțițele pentru prelucrarea lemnului, gratoare și șlefuitoare pentru piei, spatule utilizate în modelarea și decorarea ceramicii etc.²⁸ (fig.2/10).

Uneltele de corn sunt reprezentate în așezările culturii Precucuteni - Tripolie A de săpăligi, care, după forma tăișului și dispunerea lor în raport cu gaura de înmănușare, se împart în trei tipuri: 1) cu partea activă de forma tăișului de teslă, dispus în diagonală; 2) săpăligi cu partea activă conică și 3) săpăligi cu partea activă de forma tăișului de teslă, dispus perpendicular. După datele experimentale, săpăligile de tipul al treilea sunt cele mai des folosite și eficiente pentru toate varietățile de soluri. Săpăligile de primul tip s-au găsit la Florești III, iar de al doilea tip la Holercani²⁹ și Rogojeni I³⁰. Relativ multe săpăligi s-au descoperit în stațiunea Florești I (52 ex.), ceea ce constituie 2,1 % din numărul total de unelte³¹.

Unelte de cupru în așezările tripoliene timpurii din Moldova s-au descoperit într-un număr mic. Astfel, la Florești I s-a găsit o sulă³², iar la Solonceni I³³ două cârlige de undiță. Din mulțimea de piese de aramă din depozitul de la Cărbuna, doar două au fost atribuite uneltelor (2 topoare)³⁴.

Ceramica. Din punct de vedere al pastei din care s-a modelat ceramica și al tehnicii decorative, ea se împarte în trei categorii principale.

Prima categorie e modelată din pastă grosolană, având în compoziția lutului multe cioburi pisate, uneori pietricele sau nisip. Este de culoare neagră-cenușie sau brun-roșcată. Pereții vaselor sunt groși (0,8-1 cm și mai mult) și zgrunțuroși la exterior. Vasele acestei categorii sunt uneori lustruite lângă gât și au interiorul netezit. Ele sunt decorate cu barbotină, mici proeminențe conice, brâuri alveolate etc. În această categorie au fost identificate oale de diferite forme, străchini tronconice și semisferice, strecurătoare, capace cu mâner cilindric, rar se întâlnesc lingurile (Florești I).

A doua categorie a fost modelată din pastă fină, în amestec de cioburi pisate și nisip. Vasele sunt bine arse și au culoarea brună sau cu nuanțe de cenușiu. Suprafața exterioară are uneori un înveliș bine lustruit. Decorul caracteristic al acestei categorii ceramice sunt canelurile, întâlnite pe unele vase în asociație cu incizii, înțepături și impresiuni. După formă, se deosebesc câteva tipuri de oale cu corpul rotund și buza dreaptă sau puțin evazată, vase bitronconice, piriforme etc. Frecvente sunt paharele, lingurile, ulcioarele ș.a.

A treia categorie de vase are în pastă, ca și cea precedentă, cioburi pisate mărunt și nisip. Suprafața vaselor are, de asemenea, un înveliș lustruit. Vasele sunt bine arse și au culoarea cenușie, brună sau roșietică. Decorul lor constă din incizii adânci, uneori umplute cu pastă albă, alături de care se întâlnesc canelurile, gropițele, creștăturile

etc. Ceramica din faza Precucuteni II este decorată și cu excizii. În această categorie se întâlnesc vase piriforme, fructiere, cești, capace conice și emisferice. Sunt rare vasele "etajate" (Rogojeni³⁵, fig.2/12 - 28).

Plastica. În așezările culturii Precucuteni-Tripolie A din Moldova, se întâlnesc în mod obișnuit reprezentări antropomorfe, zoomorfe, modele de locuință, altare, mese etc.

Statuetele antropomorfe sunt lucrate din lut, os și aramă (fig.2/1, 2, 6, 7). Ele se găsesc, de obicei, în locuințe. În așezarea Solonceni I, figurinele au fost descoperite lângă o vatră și sub podeaua locuinței³⁶, iar la Putinești I în locuința 2 s-au găsit 49 de statuete³⁷. Figurinele sunt modelate din pastă fină cu amestec de cioburi pisate mărunt. Ele se lucrau dintr-o singură bucată de lut sau din două bucăți care se uneau vertical ori orizontal³⁸. Suprafața statuetelor este acoperită, de obicei, cu un înveliș subțire de lut fin, care în unele cazuri este lustruit. Figurinele au fost arse inegal și au diverse nuanțe de la cenușiu la brun-gălbui sau brun-cărămiziu. Ele au gâtul înalt cu sau fără reprezentarea capului, brațele sunt întinse lateral și redată prin două cioturi scurte, au talie subțiată, iar partea inferioară masivă. Reprezentările cu capul modelat au nasul reliefat, gura și ochii adânciți. Sâniile sunt redați prin două pastile. Statuetele sunt reprezentate în picioare, în poziție șezândă sau semișezândă. În așezările din ultima fază a culturii Precucuteni-Tripolie A se întâlnesc mai frecvent figurinele decorate. Ele sunt ornamentate cu incizii, umplute uneori cu pastă albă sau ocru. După cum s-a constatat, unele elemente de decor sunt strict localizate pe anumite părți ale corpului figurinei. Pe partea superioară se întâlnesc mai des liniile orizontale, spirala și rombii, iar picioarele sunt decorate, de obicei, cu linii diagonale³⁹. Majoritatea figurinelor reprezintă statuete feminine (fig.2/1, 2, 6, 7, 11).

Reprezentările antropomorfe de os au fost descoperite în stațiunile Florești I, Florești III și Rogojeni I. În locuința 10 din așezarea Florești I s-au găsit 9 figurine și 11 fragmente. După opinia lui T.S. Passek, în ea se afla "atelierul" unui meșter⁴⁰. Statuetele sunt lucrate din fragmente de oase tubulare și figura umană e redată stilizat. Înălțimea figurinelor variază între 3 – 7 cm.

Reprezentările antropomorfe de aramă au fost descoperite în depozitul de la Cărbuna (23 ex.). Majoritatea lor au capul rotund, iar corpul rectangular, romboidal sau rotund. Înălțimea figurinelor variază între 3 – 12,5 cm, iar lățimea între 0,1 – 0,3 cm⁴¹.

În așezările tripoliene timpurii din Moldova figurinele zoomorfe sunt relativ puține. La Florești I s-a găsit o statueta de pasăre pe picior cilindric gol interior, modelată din pastă fină. Toată suprafața figurinei este decorată cu creștături. La Putinești I s-a descoperit o statueta de pasăre și capul, probabil, de oaie, iar la Holercani capul, probabil, al unei figurine de câine⁴².

Scăunelele miniaturale sunt modelate din pastă fină cu amestec de cioburi pisate mărunt, au o formă relativ rotundă și puțin concavă. Modele de măsuțe de lut de formă pătrată cu colțurile rotunjite și picioarele cilindrice s-au descoperit în așezările Florești I, Isacova II, Putinești I și Alexandrovca⁴³.

Podoabele. Sunt reprezentate în stațiunile precucuteniene de mărgelă de lut, scoici și aramă; pandantive de formă romboidală sau pătrată de lut, os, cupru și colți de mistreț cu orificii la colțuri; brățări de aramă etc. Cele mai numeroase și variate podoabe s-au descoperit în depozitul de la Cărbuna.

Relațiile culturale. Comunitățile culturii Precucuteni-Tripolie A au întreținut legături cu triburile vecine. În așezarea Florești I s-a descoperit un ciob lucrat din pastă fină și decorat cu caneluri înguste. După cum presupune V.G. Zbenovici, ciobul menționat este un "import" din cultura Boian, faza Vidra⁴⁴. Informațiile antropologice despre scheletul de la Solonceni II atestă prezențe etnice de origine Mariupol în cadrul civilizației Precucuteni-Tripolie A⁴⁵.

Relații strânse au fost între precucutenieni și purtătorii culturii Bolgrad-Aldeni. În așezările ambelor culturi au fost descoperite numeroase "importuri": piese de silex, vase de ceramică, figurine antropomorfe etc., fapt ce indică un proces de integrare culturală.

Remarcăm descoperirea unui fragment de vas în așezarea Rogojeni I care, după V.G. Zbenovici, este un import din cuprinsul culturii Bükki, faza finală⁴⁶.

Îndeletnicirile. Ocupațiile de bază ale comunităților precucuteniene au fost cultivarea plantelor și creșterea vitelor. De asemenea, practicau culesul, vânătoarea și pescuitul. În lutul ars al locuințelor de suprafață s-au păstrat amprentele plantelor de cultură și sălbatică. Dintre soiurile de grâu cel mai răspândit era *Triticum dicoccum*, atestat în 17 așezări din Moldova și Ucraina. În afară de grâu, triburile precucuteniene cultivau două soiuri de orz, meiul și ovăzul. În așezările precucuteniene au fost identificate mazărea (Florești I) și mazăricea (Solonceni I, Cărbuna)⁴⁷.

Comunitățile precucuteniene practicau o agricultură de săpăligă. Unelele principale de prelucrare a solului erau săpăligile, după cum s-a remarcat, de trei tipuri; recoltarea grânelor era efectuată cu ajutorul secerii ce consta dintr-o ramură de corn de cerb, cu un șanțuleț, în care se fixau lame prismatice.

Cea de-a doua ocupație principală a comunităților culturii Precucuteni-Tripolie A era creșterea vitelor. În loturile de oase descoperite în stațiunile precucuteniene predomină oasele de bovine, care, după numărul de indivizi, reprezintă 38,6 % – 62,3 % din numărul lor total. Oasele de porcine variază de la 16 % (Isacova II) până la 38 % (Solonceni I) și se plasează pe locul al doilea după bovine. Dintre animalele domestice ale triburilor tripoliene timpurii, ovicaprinele, după numărul de indivizi, se plasau pe locul al treilea și procentul lor în loturile de oase variază între 10,5 % (Florești I) și 29,4 % (Ruseștii Noi I). În așezările precucuteniene din interfluviul Nistru - Prut oasele de cal se întâlnesc într-un număr mic, de la 2 până la 6 indivizi.

În loturile de oase din așezările precucuteniene, resturile de animale domestice prevalează asupra celor sălbatice. Indicele lor în așezarea Florești I constituie 52,1 %, la Cărbuna - 71,4 %, Florești III - 69,2 %, Solonceni I - 50,5 %.

Triburile precucuteniene vâneau cerbul, mistrețul, bourul, căprioara etc. După informațiile lui A.I. David și G.D. Cemârtan speciile menționate în holocenul mijlociu se găseau într-un număr mare și aveau o largă răspândire pe teritoriul Moldovei. Procentul oaselor de cerb variază între 10,2 % și 33 %. Referitor la mistreț, aceiași cercetători au menționat că el a atins o înaltă densitate în raioanele de nord și centru ale Moldovei⁴⁹. În așezarea Florești I s-au găsit 1700 de oase, provenind de la cel puțin 130 de mistreți, ceea ce constituie peste 60 % din numărul total de oase de animale sălbatice. În alte așezări, resturile osoase de mistreț variază între 11,1 % (Florești III) până la 30,7 % (la Solonceni I). Relativ stabil e indicele oaselor de căprioară. În așezările Florești I și Florești III, ele constituie 13 % și, respectiv, 14,8 %, iar la Solonceni I - 15,3 %.

Pescuitul și culesul jucau un rol auxiliar printre ocupațiile triburilor precucuteniene. Pescuitul e atestat de cârligele de undiță de aramă de la Solonceni. În pădurile din împrejurimile așezărilor, precucutenienii culegeau coarne, ale căror amprente s-au descoperit în lutul ars al locuințelor de suprafață. S-au identificat, de asemenea, semințe de măr și păr, sâmburi de cireșe sălbatice, ghindă de stejar etc⁵⁰. Tripolienii timpurii culegeau moluște și în special valve de scoici de apă dulce. Astfel, pe podeaua unui semibordei din așezarea Alexandrovca I s-au găsit două aglomerări de valve. În una erau 349, iar în a doua 211 exemplare⁵¹. Asemenea aglomerări s-au descoperit și la Holercani⁵².

În cadrul ocupațiilor comunităților precucuteniene, un rol important l-a avut prelucrarea silixelui, osului, cornului, aramei etc. După cum s-a menționat, un "atelier" de prelucrare a silixelui a fost descoperit la Solonceni I. Tot aici s-a găsit un "atelier" de prelucrare a osului și cornului. Ținând cont de faptul că în inventarul așezărilor precucuteniene predomină gratoarele, se poate presupune că prelucrarea pieilor juca un rol important în ocupațiile casnice. În stațiunea Florești I, în această ramură erau utilizate 46 % din numărul total de instrumente⁵³. Tot din sfera ocupațiilor casnice făceau parte țesutul, cusutul hainelor, obiectelor de uz cotidian etc. În afară de aceasta, precucutenienii mai prelucrau și lemnul care era folosit în construcția locuințelor, mobilierului etc.

Structura socială a purtătorilor civilizației Precucuteni-Tripolie A poate fi reconstituită doar în linii mari pe baza informațiilor despre locuințe. După cum s-a menționat mai sus, majoritatea locuințelor adâncite în pământ au o suprafață mică și mijlocie (6-20 m²), fiecare având câte o vatră. Același lucru este caracteristic și pentru locuințele de suprafață. Deci, se poate presupune că în locuințele respective locuia câte o familie pereche. Însă în unele așezări s-au descoperit locuințe cu dimensiuni mai mari, înzestrate cu câteva vetre. Astfel de case au fost depistate la Rogojeni I și Solonceni I. În bordeiul 1 din stațiunea Rogojeni I, cu o suprafață de 54 m², au fost atestate două gropi în care se făcea focul, iar în locuințe de suprafață (88 m²) de la Solonceni s-au găsit vestigiile a două cuptorașe. Se presupune că în aceste case trăia sub același acoperiș un colectiv mare familial, alcătuit din câteva familii perechi înrudite. După cum susține V.G. Zbenovici, într-o așezare tripoliană timpurie alcătuită din 7-10 locuințe putea trăi o comunitate constând din câteva familii înrudite. În arealul culturii Precucuteni-Tripolie A, după opinia cercetătorului, trăiau câteva triburi înrudite⁵⁴.

Reprezentările ideologice ale comunităților culturii Precucuteni - Tripolie A și-au găsit reflectarea în ritul funerar, plastică, decorul vaselor etc. Mormântul descoperit în așezarea Solonceni I era legat, probabil, de practicile de cult ale precucutenienilor. În ultimul timp, în literatura de specialitate se susține că a rămas în urmă interpretarea tuturor reprezentărilor feminine ca "zeități-mame". Statuetele feminine, după cum a remarcat E.N. Antonova, după

funcțiile lor în ritualul și personajele pe care le reprezintă, se află într-o situație de "graniță" aparținând la două lumi: umană și natura⁵⁵. În panteonul precucutenian, statuetele feminine îndeplineau, probabil, diferite funcții și ideile legate de ele erau diverse. Cultul femeii era strâns legat de cel al taurului, după cum rezultă din descoperirea într-o locuință din așezarea Putinești I a unui număr mare de figurine feminine împreună cu scăunele, înzestrate cu protome de taur. Cultul taurului și-a găsit reflectarea în descoperirile de cranii și coarne de taur. În locuința 12 din stațiunea Florești I s-a descoperit fragmentul unui craniu de taur cu un singur corn și în cenușa vetrei un fragment de fructieră, interpretat de autoarea săpăturilor ca o manifestare a practicilor de cult ale precucutenienilor⁵⁶.

Printre motivele ornamentale ale ceramicii legate de reprezentările ideologice ale precucutenienilor prezintă un interes deosebit spirala ce se termină cu un cap stilizat de șarpe. Se presupune că el simbolizează ploaia, fără de care era imposibilă o recoltă bogată.

Aproximativ pe la sfârșitul primei jumătăți a mileniului IV î.e.n., situația cultural-istorică din spațiul carpato-nistrean se schimbă. În această perioadă începe un proces complex de sinteză culturală în urma căruia se constituie cultura Cucuteni.

CULTURA BOLGRAD-ALDENI

Istoricul cercetărilor și istoriografia. Arealul culturii Bolgrad-Aldeni cuprinde următoarele teritorii: nord-estul Munteniei, sud-estul Moldovei, nordul Dobrogei și sudul Basarabiei. Prima stațiune a acestei civilizații a fost descoperită în sudul Basarabiei în 1960, fiind cercetată prin săpături sistematice în anii 1962-1963, și 1970⁵⁷. În anii 1963 – 1965, expediția sub conducerea lui T.S. Passek a întreprins săpături în așezarea Vulcănești II, continuate de V.S. Beilecci în 1969-1970⁵⁸. În urma lor s-au degajat 5 locuințe și câteva gropi. Stațiunea de la Lopățica s-a cercetat în anii 1965-1966 și 1968, când s-au investigat două locuințe. Un interes deosebit îl reprezintă sistemul de încălzire al unei locuințe, ce consta din trei vetre cu gardine unite între ele⁵⁹. În așezarea Cucoara s-a degajat un bordei ce consta din câteva gropi, unite printr-un contur comun⁶⁰. În așezarea de la Taraclia s-au efectuat săpături în anii 1982-1985, în urma cărora s-au descoperit 7 locuințe și, probabil, un sector din șanțul de apărare⁶¹ (fig.1).

Referitor la statutul taxonomic al așezărilor menționate, în literatura de specialitate au fost lansate mai multe opinii și, implicit, ele sunt cunoscute sub câteva denumiri: complexul Gumelnița-Ariuşd⁶², aspectul cultural Aldeni II⁶³, aspectul cultural Stoicani-Aldeni⁶⁴, cu variantele Bolgrad și Aldeni⁶⁵. În monografia sa, recent apărută, V.G. Zbenovici susține că grupul Bolgrad-Aldeni reprezintă o manifestare timpurie a complexului cultural Gumelnița⁶⁶. Stațiunile din sudul Basarabiei au fost atribuite inițial de T.S. Passek și E.C. Cernăș aspectului cultural Aldeni II al culturii Gumelnița⁶⁷. În același timp, S.N. Bibikov lansează concepția unei variante locale (Bolgrad) a culturii Gumelnița⁶⁸, idee la care aderă și încearcă s-o argumenteze pe larg L.V. Subbotin⁶⁹. H. Todorova atribuie aceste stațiuni variantei Bolgrad a culturii Varna⁷⁰. În literatură s-a analizat conceptul de "cultura Varna" și nu mai insistăm aici asupra lui⁷¹.

Putem constata, deci, că în istoriografie așezările eneolitice timpurii din arealul menționat au fost interpretate din punct de vedere taxonomic ca: 1) cultură, 2) variantă locală și 3) aspect cultural. Asupra ultimei interpretări se insistă în arheologia română, cu toate că s-a încercat a se defini acest fenomen și ca cultură⁷².

Acceptând noțiunea de cultură Bolgrad-Aldeni, reținem că problema determinării statutului taxonomic al acestui fenomen încă n-a fost elucidată complet, după părerea noastră. Trebuie să remarcăm că cultura Bolgrad-Aldeni, după caracteristicile ei principale, se înscrie în complexul cultural Gumelnița-Karanovo VI.

Conceptul de cultură Bolgrad-Aldeni definește, după opinia noastră, unitatea culturală a așezărilor acestui fenomen cultural-istoric de pe întregul teritoriu ocupat de ele.

O altă problemă a culturii Bolgrad-Aldeni este cea a momentului de început al genezei ei. Referitor la aceasta, menționăm opiniile mai recente: M. Șimon plasează începutul formării aspectului cultural Stoicani-Aldeni la mijlocul fazei Gumelnița A I⁷³; E. Comșa consideră că la formarea aspectului Aldeni II au contribuit, prin diferite elemente, atât comunitățile fazei de tranziție de la cultura Boian la cultura Gumelnița, cât și cele de la începutul culturii Cucuteni⁷⁴. Însă, etapa incipientă a culturii Gumelnița este cu mult anterioară începutului culturii Cucuteni, fapt demonstrat de "importurile" precucuteniene în mediul gumelnițean⁷⁵. Același autor relatează că la baza stratului cultural al așezării Drăgănești-Tecuci au fost descoperite două cioburi ornamentate cu șiruri de adâncituri imitând tabla de șah, pe care le-a atribuit fazei Precucuteni II⁷⁶. În asemenea situație, nu este exclus ca cele mai

timpurii stațiuni ale culturii Bolgrad-Aldeni să fi fost contemporane cu așezările precucuteniene de tipul Larga-Jijia-Florești I - Bernaşovka sau cu cele imediat ulterioare lor. Deci, ipotetic, putem plasa începutul genezei culturii Bolgrad-Aldeni în faza Precucuteni II sau eventual la începutul fazei Precucuteni III.

Așezările și locuințele. În prezent, în arealul culturii Bolgrad-Aldeni sunt cunoscute peste 90 de așezări. În sudul Basarabiei, stațiunile sunt situate pe malurile înalte ale lacurilor sau pe pantele luncilor, în preajma unor izvoare de apă. Dimensiunile așezărilor sunt, de obicei, de 0,5 – 1 ha, mai rar de 2 ha și foarte rar ajung până la 10 ha. Într-o serie de așezări (Vulcănești II, Nagornoe II, Lopățica, Taraclia etc.) au fost atestate câte două nivele de locuire. Nivelul inferior e reprezentat de locuințe adâncite în pământ, iar cel superior de locuințe de suprafață.

În așezările culturii Bolgrad-Aldeni, au fost documentate două tipuri de locuințe: adâncite în pământ și de suprafață. Bordeiele au fost descoperite în Vulcănești II și Cucoara. Forma lor e ovală sau neregulată, având o suprafață ce variază între 15 m² și 390 m² (Cucoara). În interiorul bordeielor se întâlnesc gropi cu funcționalități diferite. În unele din ele se găsesc rămășițe de ruguri. Pe una din laturi se afla intrarea, uneori atestată prin trepte săpate în lutul viu.

Semibordeiele au fost descoperite în stațiunile de la Lopățica, Taraclia, Nagornoe II etc. Locuința de la Lopățica era de formă pătrată, cu latura de 5 m și adâncită în pământ la 30 cm. O altă locuință similară a fost depistată la Taraclia (7). În interiorul ei s-au găsit 4 gropi, dintre care una era folosită pentru încălzirea locuinței. Tot la Taraclia s-a cercetat o locuință de forma literei L cu lungimea de 21,5 m și lățimea maximă de 7,5 m. Ea consta din câteva gropi, unite printr-un contur comun. În interior au fost documentate gropi pentru încălzire etc. Și ultima formă de semibordei, descoperită în aceeași stațiune, e ovală, cu dimensiunile de 3,5 x 2,5 m, având două gropi cu rămășițe de ruguri.

În așezările culturii Bolgrad-Aldeni, au fost atestate locuințe de suprafață, de regulă, de formă rectangulară, cu excepția locuinței 1 din Taraclia, care era de formă pătrată (9 x 9 m)⁷⁷. Dimensiunile lor variază între 12 – 100 m². Unele locuințe aveau construcții auxiliare. Vestigiile locuințelor reprezintă un strat mai mult sau mai puțin compact de lut ars cu paie și pleavă. Bucățile de lut ars se găsesc aproximativ la aceeași adâncime, iar culoarea lor variază de la negru-cenușiu până la roșu-cărămiziu. Lutul ars al locuințelor constă, de regulă, din două straturi. Cel superior, cu grosimea de 3-4 cm, e uns peste cel inferior cu grosimea de 9 – 18 cm. Stratul interior prezintă în partea de jos amprente de lemn, al cărui diametru variază între 10 – 18 cm. Podeaua locuințelor era, de obicei, din pământ. Unele locuințe aveau probabil, câte două camere. În locuința 1 au fost reperate rămășițele unui perete interior pe o lungime de 4 m. În ambele camere s-au găsit rămășițe de lavete de lut⁷⁸. În interiorul unor locuințe au fost atestate gropi de menire diferită, unele din ele având pereții unși cu lut. Acestea din urmă erau folosite, probabil, pentru păstrarea proviziilor.

În așezările culturii Bolgrad-Aldeni se întâlnesc cuptorașe de lut situate în afara locuințelor, utilizate în perioada caldă a anului. Vestigiile unui astfel de cuptoraș s-au găsit la Taraclia. El a fost construit deasupra unei gropi umplute cu cenușă, oase de animale etc.⁷⁹

Unelte. Purtătorii culturii Bolgrad-Aldeni își confecționau uneltele din aceleași materii prime ca și triburile cucuteniene. Unelte de silex erau lucrate din două specii de materie primă. Prima e de culoare cafenie de diferite nuanțe, numită în literatura de specialitate silex de Balcani. În așezările din sudul Basarabiei, silexul de Balcani era importat. A doua specie e silexul local, de culoare cenușie, larg răspândit în bazinele Nistrului și Prutului. În stațiunile menționate, predomină uneltele de silex de Balcani și indicele lor mijlociu constituie 68 %⁸⁰ (fig.3/2, 3).

Cea mai numeroasă categorie de instrumente de silex o constituie gratoarele. Ele sunt lucrate pe lame și așchii. Predomină gratoarele confecționate pe lame scurte și late. În inventarul litic al așezărilor, se întâlnesc într-un număr mare lamele prismatice, retușate pe o latură sau două. După determinările traseologice, ele erau utilizate drept cuțite la prelucrarea lemnului, osului, cornului etc.⁸¹

Tot din lame au fost lucrate piesele componente pentru seceri ce constituie în așezarea Vulcănești II 14,9 % (37 ex.) din numărul total de instrumente⁸². Din așchii mari de silex se confecționau tesle, descoperite la Taraclia (2 ex.). Burinele sunt lucrate pe lame și se cunosc doar două exemplare (Vulcănești II).

Conform datelor petrografice, pentru confecționarea uneltelor din piatră, purtătorii culturii Bolgrad-Aldeni foloseau rocile locale și cele de import⁸³. Din rocile locale, fac parte diferite specii de calcar, din care sunt lucrate râșnițele și frecătoarele. La Vulcănești II și Lopățica s-au găsit fragmente de topoare rupte în procesul sfredelirii găurilor, ceea ce arată că ele erau confecționate pe loc⁸⁴. Din roci dure se confecționau percutoarele, descoperite

la Vulcănești II într-un număr de 5 exemplare, iar la Taraclia de 15 exemplare. Dintre uneltele de piatră predomină topoarele, mai frecvente fiind cele de formă rectangulară cu gaură de înmănușare. Pe al doilea loc se plasează teslele de formă trapezoidală. Ele se foloseau, de regulă, la prelucrarea lemnului, dar după analizele traseologice, unele exemplare erau utilizate la prelucrarea osului și cornului (Taraclia, 1 ex.) sau ca săpăligi ⁸⁵ (fig.3/1, 5).

În așezările culturii Bolgrad-Aldeni, uneltele lucrate din corn se întâlnesc într-un număr cu mult mai mic în comparație cu cele din piatră. Ele sunt reprezentate de săpăligi, străpungătoare, dălțițe etc. Săpăligile sunt lucrate din corn de cerb și au partea activă de formă conică. Ele au o lungime de 12 – 14 cm, iar diametrul găurii de înmănușare e de 0,8 – 1 cm. În așezarea Novoselskoe s-a descoperit un brăzdar din corn de cerb cu lungimea de 57 cm ⁸⁶.

Dintre uneltele din os, cele mai frecvente sunt străpungătoarele confecționate din fragmente de oase tubulare. Tot din așchii de oase tubulare sunt lucrate uneltele în formă de dălțițe, descoperite la Vulcănești II (2 ex.), Lopățica (1 ex.) și Taraclia (5 ex.). Un harpon de os cu cinci dinți a fost găsit în așezarea Vulcănești II ⁸⁷.

Uneltele de lut sunt reprezentate de fusaiole și greutăți. La Vulcănești II și Lopățica s-au descoperit 5 fusaiole realizate din pereți sau funduri de vase. Dintre greutăți, folosite probabil la războiul de țesut vertical, s-a găsit un singur exemplar la Vulcănești II ⁸⁸.

Ceramica. Ceramica din așezările culturii Bolgrad-Aldeni, după tehnica de pregătire a pastei și după decor, se împarte în două categorii principale. Vasele din prima categorie sunt modelate din pastă grosieră, având drept degresant cioburi pisate mărunț, nisip și uneori calcar sau pleavă. Suprafața exterioară a vaselor e, de regulă, zgrunțuroasă, pereții în interior sunt bine neteziți, iar uneori chiar și puțin lustruiți. Ceva mai îngrijit se lucra partea superioară a vaselor care, uneori, era decorată cu caneluri. Vasele acestei categorii ceramice erau decorate cu brăuri alveolate în asociație cu gropițe sau creștături, proeminențe etc. (fig.3/12, 14, 15).

A doua categorie de vase e lucrată din pastă fină, în care drept degresant erau folosite cioburile pisate mărunț, uneori în amestec cu nisip sau calcar mărunț. Majoritatea vaselor au pereții subțiri (3 – 7 mm). Suprafețele lor – exterioară și interioară – sunt, de regulă, bine netezite sau lustruite. Vasele sunt decorate cu caneluri și incizii sau sunt pictate înainte de ardere cu culoare albă. Deseori, după ardere, partea interioară a buzei vaselor era pictată cu ocru roșu crud. Printre vasele acestei categorii se deosebesc oalele cu gura largă, de formă bitronconică, cu partea superioară lustruită, iar cea inferioară netezită. Ele sunt decorate cu caneluri, linii incizate sau linii albe pictate. Se întâlnesc, de asemenea, ulcioare, cupe (de câteva tipuri), străchini semisferice, străchini cu profilul în formă de S, linguri, căușe etc., ornamentate cu caneluri, gropițe ovale sau rotunde, linii incizate sau pictate etc. (fig.3/8-10, 13, 16-18).

Plastica de lut în așezările culturii Bolgrad-Aldeni este reprezentată de statuetele antropomorfe și zoomorfe, de modele de mese, amulete etc. Figurinele antropomorfe s-au descoperit în toate stațiunile cercetate prin săpături și, cu rare excepții, sunt în stare fragmentară. Ele sunt modelate din pastă bine lucrată, fină, în care deseori se foloseau drept degresant cioburi pisate mărunț sau nisip. Culoarea lor, în funcție de ardere, variază de la negru-cenușiu până la diferite nuanțe de galben, dar predomină cele de culoare cenușie. Suprafața figurinelor este bine netezită sau lustruită, iar unele exemplare sunt acoperite cu vopsea albă sau roșie. Statuetele au fost modelate dintr-o bucată de lut sau din două bucăți unite vertical.

În așezările culturii Bolgrad-Aldeni predomină statuetele feminine. Ele se împart în două categorii: cu și fără decor. Tipul dominant în categoria fără ornament îl reprezintă statuetele stilizate, cu partea superioară plată, iar cu cea inferioară masivă, având steatopigia pronunțată. Ele au gâtul înalt, cu sau fără reprezentarea capului. Figurinele cu capul evidențiat sunt rare și au nasul modelat "en bec d'oiseau". Măinile sunt redată prin niște cioturi ridicate în sus de la cot. La majoritatea statuetelor picioarele au fost modelate separat, dar strâns lipite unul de altul. Sâniile sunt redați prin două pastile. Statuete masculine fără decor au fost descoperite în câte un exemplar, la Vulcănești II, Lopățica și Taraclia. Ele sunt modelate, cu excepția figurinei de la Vulcănești II, comparativ mai neglijent.

Din punctul de vedere morfologic, statuetele decorate nu se deosebesc prin nimic de cele fără decor. Pentru figurinele ornamentate este caracteristic decorul incizat. Umerii și picioarele sunt mai jos de genunchi, de obicei, fără ornament. Talia și, mai rar, pieptul figurinelor sunt decorate cu două linii paralele, în interiorul cărora se află linii oblice, gropițe ovale sau rotunde etc. Destul de frecvent, liniile incizate erau umplute, după ardere, cu vopsea albă sau roșie. Pe partea inferioară a statuetelor apar mai des spirala și cercurile concentrice, iar picioarele sunt decorate cu linii oblice sau verticale (fig.3/7, 11).

Plastica zoomorfă din așezările culturii Bolgrad-Aldeni e reprezentată de protome care redau, probabil, capete

de ovine (Vulcănești II, Lopățica⁸⁹, Taraclia). În alte așezări ale acestei culturi, plastica zoomorfă e ilustrată de figurine și vase ornitomorfe⁹⁰.

În stațiunile civilizației Bolgrad-Aldeni se întâlnesc amulete sau "plăci ornamentale", modelate din pastă, având drept degresant cioburi pisate mărunt. Ele sunt bine lustruite pe ambele părți și au formă romboidală. În centru și la colțuri au găuri și sunt decorate cu diferite motive incizate sau pictate⁹¹.

De asemenea, sunt bine cunoscute altărașele sau mesele de cult, modelate din aceeași pastă fină. Suprafața lor este lustruită sau bine lustruită. Altărașele sunt rotunde, rectangulare sau pătrate, cu colțurile rotunjite și înzestrate cu piciorușe conice sau cilindrice. Unele piese de acest tip sunt interpretate de L. V. Subbotin ca fiind modele de case⁹².

Relațiile cu culturile vecine. Raporturile comunităților culturii Bolgrad-Aldeni au depins într-o anumită măsură de poziția lor geografică. Așezările sunt situate în zona de contact dintre cele două mari complexe culturale, Cucuteni – Tripolie și Gumelnița – Karanovo VI. Triburile din sudul Basarabiei primeau pe calea schimbului de la triburile sudice silexul balcanic. Tot de la ele primeau cuprul.

Purtătorii civilizației Bolgrad-Aldeni jucau, probabil, rolul de intermediari în comerțul de troc între comunitățile gumelnițene și cele precucuteniene. În așezările din ultima fază ale culturii Precucuteni-Tripolie A, piesele de silex balcanic se întâlnesc în mod obișnuit. Astfel de piese au fost depistate la Luka – Vrublevețkaia, Solonceni, Isacova II, Alexandrovca⁹³. "Importuri" ceramice au fost găsite în așezările precucuteniene, Hansca, Cărbuna, Băhrinești VII etc. De la comunitățile culturii Bolgrad-Aldeni pătrundeau în mediul precucutenian vase pictate, statuete antropomorfe etc. Relațiile cu triburile de păstori din stepele nord-pontice sunt atestate de un vas modelat din pastă cu scoici pisate mărunt, descoperit în așezarea de la Taraclia⁹⁴ (fig.3/19).

Îndeletnicirile. Ocupațiile de bază ale comunităților civilizației Bolgrad-Aldeni erau agricultura și creșterea vitelor. Conform determinărilor paleobotanice, triburile menționate cultivau trei specii de grâu: *Triticum monococcum*, *Triticum dicoccum* și *Triticum spelta*; două soiuri de orz: *Hordeum vulgare* și *Hordeum vulgare var. nudum*, ovăzul și meiul. După cum susțin Z. V. Ianușevici și N. N. Kuzminova, în așezările culturii Bolgrad-Aldeni rolul principal îl deținea *Triticum dicoccum*, iar pe locul al doilea se plasa *Hordeum vulgare var. nudum*⁹⁵.

Pentru prelucrarea solului, comunitățile culturii Bolgrad-Aldeni foloseau săpăligile de corn de cerb și piatră. Cele de corn au partea activă de formă conică și au fost descoperite la Vulcănești II (2 ex.), Cucoara (1 ex.), Lopățica (1 ex.) și Taraclia (7ex.). Pentru recoltarea grânelor se foloseau secerile din lame de silex, ce se întâlnesc în toate așezările cercetate prin săpături. Boabele erau măcinate cu ajutorul râșnițelor care au, de regulă, o formă ovală prelungită.

A doua îndeletnicire principală a purtătorilor culturii Bolgrad-Aldeni era creșterea vitelor, respectiv bovine, ovicaprine, porcine, cai. Printre vitele domestice, locul întâi îl dețineau vitele mari cornute. În așezarea Vulcănești II, ele constituiau 41,1 % din numărul total de indivizi, la Cucoara - 47,7 %, la Lopățica - 37,6 %. În lotul de oase din așezarea Bolgrad au fost identificate oase de bou folosit ca forță de tracțiune⁹⁶. Trebuie remarcat faptul că 2/3 din numărul de oase de bovine găsite în așezările culturii Bolgrad-Aldeni proveneau de la indivizii în vârstă de până la 3 ani⁹⁷.

Ovicaprinele, după numărul de indivizi, ocupau locul doi și la Vulcănești II constituie 38,3 %, la Lopățica - 33,6 %, la Cucoara - 25,1 %. Majoritatea lor erau sacrificate pentru carne⁹⁸.

Porcinele, după numărul indivizilor, se plasează pe locul al treilea, și în loturile de oase sunt reprezentate în felul următor: Vulcănești II - 16,7 %, Lopățica - 22,4 %, Cucoara - 14 %.

Procentul de oase de cal variază de la 2,6 % (Vulcănești II) până la 14 % (Cucoara). Oasele de cal în așezările aspectului cultural Stoicani-Albeni și ale culturii Gumelnița sunt foarte rare⁹⁹.

Printre îndeletnicirile purtătorilor culturii Bolgrad-Aldeni, vânătoarea juca un rol secundar. În așezările Vulcănești II, Lopățica și Cucoara, procentul de oase de animale sălbatice e neînsemnat. La Vulcănești II, ele constituie 0,5 % din numărul total de oase sau 6,7 % din numărul de indivizi. Purtătorii civilizației Bolgrad-Aldeni vâneau cerbi, mistreți, bouri, căprioare, iepuri, vulpi, castori, bursuci etc.

Același rol secundar îl aveau pescuitul și culesul. Practicarea pescuitului e atestată de harponul cu 5 dinți de la Vulcănești II. Tot în această stațiune s-au găsit oase de pește¹⁰⁰. În bucățile de lut ars din vestigiile locuințelor de suprafață de la Lopățica s-au identificat amprente de sămbure de corn¹⁰¹. După cum s-a subliniat, triburile complexului cultural Cucuteni – Tripolie culegeau mere, cireșe, vișine, pere sălbatice etc. Probabil că și comunitățile culturii Bolgrad-Aldeni strângeau fructele acestor plante.

Un rol important în viața purtătorilor culturii Bolgrad-Aldeni îl avea prelucrarea silexului, pietrei, osului, cornului, cuprului etc. Principala sursă de materie primă în industria silexului și a pietrei era silexul de Balcani și diferitele roci de piatră din Dobrogea. Prelucrarea pietrei se făcea în așezări, fapt atestat de deșeurile de producție descoperite la Vulcănești II și Lopățica. Se presupune că așezarea Vulcănești era un centru important de prelucrare a pietrei din sudul Basarabiei ¹⁰².

Structura socială a comunităților culturii Bolgrad-Aldeni poate fi reconstituită doar în linii mari și ca izvor de bază se pot utiliza informațiile despre locuințe. Dimensiunile mici ale locuinței 4 din așezarea Vulcănești II i-au permis autorului săpăturilor să presupună că în ea locuia o familie pereche, iar în locuința 5 câteva familii ¹⁰³. După cum s-a subliniat, majoritatea locuințelor culturii Bolgrad-Aldeni aveau dimensiuni mici și mijlocii, fiind înzestrate cu câte o vatră și rar două. Locuințe de dimensiuni mari s-au descoperit la Vulcănești II (nr.1, 5) și Lopățica, care aveau câte 3 – 5 vetre. Probabil că în asemenea case locuiau câteva familii perechi înrudite. Însă unitatea socială de bază a civilizației Bolgrad-Aldeni era familia pereche, care uneori trăia într-o comunitate mare familială.

Reprezentările magico-religioase. Sistemul de reprezentări magico-religioase ale triburilor culturii Bolgrad-Aldeni a fost influențat de caracterul agrar al economiei lor. El și-a găsit reflectarea în ritul funerar, plastică, decorul vaselor etc.

În arealul culturii Bolgrad-Aldeni, pe teritoriul așezărilor s-au descoperit câteva morminte, care sunt interpretate ca rituale. În stațiunea eponimă Bolgrad s-au găsit trei morminte. Primul din ele aparținea unui copil de 5 – 7 ani, înmormântat pe o platformă de piatră și acoperit cu trei rânduri de piatră și pământ, conținând oase de animale, fragmente de ceramică și lut ars. Scheletul era culcat pe partea stângă, cu capul orientat la nord-est, picioarele fiind puțin chircite. La spatele scheletului se afla o cupă lustruită, pictată pe partea superioară cu linii albe, subțiri. În apropierea acestui schelet s-au descoperit craniile a doi oameni maturi ¹⁰⁴. În stațiunile de la vest de Prut s-au găsit oase umane dispersate sau morminte la Luncavița, Lișcoteanca, Aldeni, Suceveni etc. ¹⁰⁵. După opinia lui L.V. Subbotin, descoperirea unor astfel de morminte atestă existența cultului morților, care deseori apare împreună cu alte culte, de exemplu, cu cel al Soarelui ¹⁰⁶.

Statuetele antropomorfe ale culturii Bolgrad-Aldeni reflectau, probabil, aceleași credințe ca și figurinele complexului cultural Cucuteni-Tripolie. Dintre compozițiile ornamentale ale ceramicii culturii Bolgrad-Aldeni, I.T. Dragomir a evidențiat un motiv ce consta dintr-un cerc cu patru creștături, situate simetric pe margine, susținând că astfel era reprezentat soarele ¹⁰⁷.

Pe la sfârșitul primei jumătăți a mileniului IV, î.e.n., situația cultural-istorică la nord de Dunărea de Jos se schimbă. În această zonă pătrund triburile de păstori. Probabil sub presiunea lor, comunitățile culturii Bolgrad-Aldeni sunt nevoite să părăsească sudul Basarabiei ¹⁰⁸, participând probabil, în ultimă instanță, la geneza culturii Cucuteni ¹⁰⁹.

CULTURILE ENEOLITICULUI DEZVOLTAT CULTURA CUCUTENI-TRIPOLIE

Istoricul cercetărilor și istoriografia. Primele săpături în așezările culturii Cucuteni-Tripolie de pe teritoriul Republicii Moldova au fost întreprinse la începutul secolului al XX-lea de E.R. Stern. Analiza multilaterală a materialelor recoltate în așezarea de la Petreni i-a permis cercetătorului să ajungă la concluzii judicioase referitoare la modul de construire a locuințelor, a ocupațiilor comunităților cucuteniene etc. ¹¹⁰. În anii '20 – '30, pe teritoriul Basarabiei s-au efectuat cercetări de suprafață, în urma cărora s-a descoperit o serie de așezări în zona de nord a provinciei ¹¹¹.

Cercetări sistematice în așezările cucuteniene din Republica Moldova încep după cel de-al doilea război mondial. În anii '40 – '60 ele au fost întreprinse de expediția tripoliană, iar mai târziu moldovenească a Institutului de Arheologie a A.S. din URSS condusă de T.S. Passek și E.C. Cernăș (din 1967) ¹¹². În anii 1952 – 1954, S.N. Bibikov a efectuat sondaje și săpături în așezările Jura și Popenchi ¹¹³. O importanță deosebită pentru periodizarea și cronologia așezărilor cucutenienilor au avut săpăturile din stațiunile cu mai multe straturi ca de exemplu cele de la: Mereșuca, punctul Cetățuia și Solonceni II. În ultima așezare, în nivelul fazei Cucuteni A-B, s-au cercetat patru platforme și patru semibordeie ¹¹⁴. În anii 1962 – 1964, V.I. Markevici a cercetat câteva locuințe în așezarea Ruseștii

Noi I¹¹⁵. Așezași cercetător a degajat în anii 1960 – 1962 și 1969 vestigiile a 6 platforme din așezarea Vărvăreanca VIII¹¹⁶.

Informații valoroase privind modul de construire a locuințelor de suprafață s-au obținut în urma săpăturilor din așezarea de la Racovăț, întreprinse în anii 1967 – 1969¹¹⁷. În anii '70 – '80, săpături mai importante s-au întreprins în așezările Orheiul Vechi, Jora de Sus (Orhei), Duruitoarea Noua, Druța (Râșcani), Cuconeștii Vechi, Brânzeni IV, Brânzeni VIII, Bădragii Vechi (Edineț), Florești V, Gura Cainarului (Florești), Mereșeuca, punctul Cetățuia (Ocnița), Glavan I (Drochia) ș.a.

În evoluția așezărilor tripoliene mijlocii (=cultura Cucuteni), T.S. Passek a definit două faze: Tripolie B I și Tripolie B II. Așezările fazei Tripolie C I (=Cucuteni B) au fost încadrate în Tripolie târzie¹¹⁸.

E.C. Cernâș a definit în ultima lucrare de sinteză în faza Tripolie B I patru etape, în Tripolie B II trei etape și în Tripolie C I șase grupe cronologice¹¹⁹. N.M. Vinogradova, în urma cercetărilor așezărilor fazei Cucuteni A-B, a definit o nouă fază Tripolie B I – B II¹²⁰. În acest sens, mai plauzibilă ni se pare opinia cercetătorilor care sincronizează așezările fazei Tripolie B II cu faza Cucuteni A-B și faza Tripolie C I cu Cucuteni B¹²¹. De problemele periodizării și cronologiei așezărilor culturii Cucuteni-Tripolie a fost preocupată și T.G. Movșa. Așezările fazelor Tripolie B II și Tripolie C I au fost împărțite în 7 etape. În grupul Petreni, după opinia cercetătoarei, cea mai timpurie este așezarea de la Racovăț, iar cea mai târzie Rașcov XI¹²². În stadiul actual al cercetărilor, așezările culturii Cucuteni-Tripolie de pe teritoriul Republicii Moldova au fost încadrate în 8 grupe¹²³ (fig.4).

Așezările. Comunitățile cucuteniene, de altfel ca și predecesorii lor, își construiau satele în apropierea unor cursuri de apă. Ele erau situate pe promontorii desprinse din terase, pe fragmente de terase etc. Se poate susține, după observațiile de teren, că cucutenienii preferau să-și construiască satele pe locuri mai mult sau mai puțin dominante, cu un larg câmp de vedere. În comparație cu cultura Precucuteni-Tripolie A, cresc dimensiunile așezărilor cucuteniene și, deci, a numărului de locuitori. După estimările lui V.D. Masson, pe teritoriul Republicii Moldova 53 % din așezări sunt cele de dimensiuni mijlocii (4 – 10 ha) și mari (peste 10 ha), în care locuia aproximativ 66 % din numărul populației¹²⁴. În cadrul culturii Cucuteni-Tripolie se observă concentrări sau "cuiburi" de așezări în anumite zone, având, probabil, centre proprii ce reprezintă stațiuni de dimensiuni mari. Astfel de "cuiburi" au fost atestate în raioanele Edineț (Brânzeni VIII), Glodeni (Iabloana), Rezina (Echimăuți) etc.

În cultura Cucuteni-Tripolie se păstrează cele trei modalități de organizare a așezărilor: 1) circular; 2) pe șiruri paralele; 3) în grupuri sau dispersate. În zona carpato-nistreană, prima modalitate a fost atestată în 14 așezări, a doua în 11 și ultima în 6.

Locuințele. În așezările culturii Cucuteni-Tripolie au fost atestate două tipuri de locuințe: de suprafață și adâncite în pământ (bordeie și semibordeie). Marea majoritate a locuințelor de suprafață au formă rectangulară, rar se întâlnesc de formă pătrată (Petreni) sau de forma literei L (Vărvăreuca VIII). Ultimele sunt caracteristice pentru zona de est a culturii Cucuteni-Tripolie¹²⁵. După dimensiuni, locuințele de suprafață au fost împărțite în mici (16 – 50 m²), mijlocii (50 – 100 m²) și mari (peste 100 m²). Majoritatea caselor fac parte din primele două grupe. Case mari au fost descoperite la Solonceni II¹²⁶, Duruitoarea Veche¹²⁷, Druța I¹²⁸ și Mârzești¹²⁹. Vestigiile locuințelor constau, de regulă, din două straturi de lut ars. Cel superior are în lut nisip, iar în unele cazuri și cioburi pisate mărunț, cu o grosime de 0,5 - 1,5 cm. Stratul inferior (grosimea 6-10 cm) e din lut cu pleavă, având în partea de jos amprente de bărne (diametrul de 8 – 16 cm). În construcția locuințelor se foloseau și scândurile, a căror amprentă a fost documentată la Racovăț (Soroca) și Gura Cainarului (Florești). Podeaua locuințelor era din pământ sau unsă cu un strat subțire de lut (grosimea 3 – 4 cm). În interiorul locuințelor se întâlnesc resturile vetrelor sau cuptoarelor, uneori un fel de "lavițe" de formă rectangulară din lut și, mai rar, gropi.

Locuințele adâncite în pământ, se împart după dimensiuni în trei grupe: mici (4 – 10 m²), mijlocii (11 – 20 m²) și mari (peste 20 m²). Cele mai complete informații despre bordeie și semibordeie au fost obținute în urma săpăturilor din așezarea Iabloana¹³⁰. În această stațiune au fost descoperite 17 bordeie, 18 semibordeie și 28 de gropi. Majoritatea lor sunt de dimensiuni mici și mijlocii și au formă ovală neregulată. Unele locuințe sunt de formă rectangulară, cu colțurile rotunjite; mai rar se întâlnesc cele în forma cifrei 8 sau trapezoidale. Toate locuințele erau prevăzute cu instalații pentru încălzire și de pregătire a hranei. Cele mai frecvente sunt rămășițele de ruguri. Alt tip de instalație de încălzire sunt vetrele de lut, uneori înzestrate cu gardină. După formă, se deosebesc trei variante: rectangulară, ovale, trapezoidale. În unele locuințe și gropi, pereții și podeaua erau unse cu un strat subțire de lut, uneori ars până la roșu cărămiziu.

Uneltele. Comunitățile cucuteniene din Moldova foloseau pentru confecționarea uneltelor aceleași materii prime, ca și cele precucuteniene: silexul, piatra, osul, cornul, lutul, scoica și arama. De regulă, în așezări se găsesc puține nuclee. În stațiunile Putinești II și Putinești III s-au descoperit "ateliere" de prelucrare a silexului. În industria litică a triburilor cucuteniene din interfluviul Nistru-Prut, s-a constatat tendința de micșorare a uneltelor lucrate pe așchii și, respectiv creșterea numărului celor pe lame. Astfel, în așezarea Jora de Sus uneltele lucrate pe așchii constituie 65,5 % (Cucuteni A), la Gura Căinarului – 50,7 % (Cucuteni A - B 1), iar la Iabloana I și Iabloana XV (Cucuteni A - B 2) respectiv 27,8 % și 17,8 %¹³¹. În inventarul litic al așezărilor cucuteniene prevalează gratoarele care constituie 20 – 50 % din numărul total de instrumente. După datele traseologice, aproape în toate așezările cercetate prin săpături se întâlnesc cujițe pe lame fără retușe pentru prelucrarea cărnii. Majoritatea sfredelelor și burinelor au fost folosite în prelucrarea osului și cornului¹³². Pentru inventarul litic cucutenian sunt obișnuite piesele componente pentru seceri care constituie 2 – 8 % din numărul total de unelte. Spre deosebire de cele precucuteniene, ele sunt retușate, ceea ce a contribuit la ridicarea productivității lor. În faza finală Cucuteni B – Tripolie C I, ca piesă componentă pentru seceri se folosea o lamă retușată de dimensiuni mari care, după datele experimentale, este întrecută în productivitate de seceră contemporană de fier doar de 1,5 ori¹³³. Sunt, de asemenea, obișnuite pentru stațiunile cucuteniene, vârfurile de săgeată de formă triunghiulară, prelucrate pe ambele părți, cu baza dreaptă sau concavă.

Din piatră sunt lucrate teslele, topoarele, dălțițele, râșnițele, frecătoarele etc. Teslele și topoarele au formă trapezoidală. Primele au lama simetrică, iar la topoare ea este asimetrică. Pietrele de râșnițe din așezările cucuteniene au aceleași forme ca și cele precucuteniene, dar ca dimensiuni sunt ceva mai mari. În locuințele stațiunii Iabloana I s-au găsit câte 1 – 2 râșnițe.

În așezările cucuteniene din interfluviul Nistru-Prut s-a descoperit un bogat și variat inventar din os. Majoritatea uneltelor sunt lucrate din oase tubulare. Cea mai reprezentativă colecție de unelte de os a fost descoperită în așezarea Iabloana I. Prin metoda traseologică au fost determinate sule, șlefuitoare pentru prelucrarea pieilor, spatule, harpoane¹³⁴.

În confecționarea uneltelor, cucutenienii utilizau pe larg coarnele de cerb, elan și căprioară. Din ele sunt lucrate brăzdarele, săpăligile, mânerele pentru unelte etc. Pentru așezările cucuteniene sunt caracteristice brăzdarele din corn de cerb sau de elan cu 2 – 3 ramuri¹³⁵. În stațiunile cucuteniene din interfluviul Nistru-Prut se întâlnesc aceleași tipuri ca și în cultura Precucuteni-Tripolie A. Însă, după datele statistice, în așezările cucuteniene prevalează săpăligile cu partea activă de formă conică și de forma lamei de teslă, adică cele mai productive. Din valve de scoici de apă dulce au fost lucrate spatule cu partea activă zimțată, unele fiind lustruite.

Podoabele descoperite în așezările cucuteniene din Moldova sunt lucrate din aceleași materii prime ca și cele precucuteniene, adică din os, valve de scoici de apă dulce, lut, piatră și aramă. Ele sunt reprezentate de mărgele, pandantive, brățări etc.

Structura culturii Cucuteni-Tripolie. Analiza complexelor ceramice din așezările culturii Cucuteni-Tripolie de pe teritoriul Republicii Moldova a demonstrat că ele au o structură complexă. În stadiul actual al cercetărilor, în această zonă au fost definite 8 tipuri de așezări¹³⁷. În cadrul fazei Cucuteni A - Tripolie B I au fost desemnate așezările de tipul Ruseștii Noi I și Drăgușeni - Jura. Complexele ceramice ale stațiunilor de tipul Ruseștii Noi I constau din 5 categorii: 1) grosieră, 2) cu decor incizat, 3) cu decor canelat, 4) pictată și 5) Cucuteni C. Cucutenienii au preluat primele trei categorii ceramice de la predecesorii lor, desigur, modificându-le într-o anumită măsură. Ceramica grosieră se menține până la sfârșitul evoluției culturii, dar procentul ei scade simțitor, ajungând în ultima fază până la 3 – 5 %. Categoriile ceramice cu decor incizat și canelat sunt modelate din pastă, având ca degresant cioburi pisate mărunț. În ele se disting următoarele forme: vase piriforme, cu suport, cupe cu corpul aproape sferic, gâtul scurt vertical și buza dreaptă sau puțin evazată; capace în formă de calotă semisferică cu mâner cilindric; străchini tronconice, vase-binoclu (Jora de Sus) ș.a. Inciziile și canelurile sunt de regulă încrustate cu vopsea albă, iar interspațiile cu ocru roșu crud, aplicat după ardere. Vasele din a patra categorie sunt lucrate din pastă fină, având uneori drept degresant cioburi sau calcar (Jora de Sus) pisate mărunț. În această categorie sunt frecvente cupele, străchinile semisferice și tronconice, vasele piriforme; mai rar, se întâlnesc lingurile, măsuțele rectangulare cu colțurile rotunjite și cu patru piciorușe, vasele-binoclu (Jora de Sus) ș.a. Decorul ceramicii pictate din Ruseștii Noi I, după V.I. Markevici, e meandric, mai rar spiralic și a fost pictat cu culoarea roșie și cenușie, care uneori se asociază¹³⁸. Ceramica de la Jora de Sus e pictată policrom cu motive spiralice. Ultima categorie ceramică e reprezentată de un

număr mic de vase de forma craterului cu buza dreaptă sau puțin evazată. Ele au apărut în urma contactelor cu comunitățile de păstori timpurii din etapele nord-pontice.

Ultima etapă a fazei Cucuteni A-Tripolie B I în interfluviul Nistru-Prut este reprezentată de așezările de aspect Drăgușeni-Jura¹³⁹. În complexele ceramice ale acestor stațiuni predomină categoria cu decor canelat. Vasele din a patra categorie sunt pictate policrom, bicrom și monocrom. Decorul e pictat în stilurile β_1 , $AB\alpha$, α_3 etc. Ceramica Cucuteni C s-a descoperit în toate așezările acestui aspect cercetate prin săpături.

În cadrul fazei Cucuteni A-B-Tripolie B II, au fost definite așezările de aspect Solonceni și Iabloana. În această fază, în complexele ceramice predomină categoria pictată. Așezările de aspect Solonceni (Orheiul Vechi, Mârzești, Gura Căinarului) au fost definite de N.M. Vinogradova¹⁴⁰. Ele s-au format pe baza celor de aspect Drăgușeni-Jura. În stațiunile acestui aspect, ceramica grosieră constituie 2 – 13 %, cea cu decor incizat, uneori în asociație cu cel pictat, 8 – 9 %, cu decor canelat, 4 – 8 %, cu decor pictat, 76 – 85 %, ceramica Cucuteni C, 2 – 6 %. Decorul pictat ocupă suprafața exterioară a vaselor în întregime sau 2/3, uneori și partea interioară a buzei. Motivele decorative sunt pictate în stilurile α_1 , α_3 , β_1 , δ_2 .

Așezările de aspect Iabloana (Iabloana I, Iabloana XIII, Iabloana XV) se caracterizează prin trei categorii ceramice: grosieră, pictată și Cucuteni C¹⁴¹. Ceramica pictată se deosebește de celelalte categorii printr-un bogat și variat repertoriu de forme și motive decorative. Printre formele caracteristice sunt vasele piriforme cu gâtul scurt, cilindric; vasele bitronconice cu buza evazată și torți pe diametrul maxim; capace de tipul "coif suedez" și semisferice; cratere; străchini cilindroconice și tronconice; cupe, vase-binoclu etc. Ele au fost decorate predominant în stilurile δ , α , γ (fig.5/20, 21). În așezarea Iabloana I s-au găsit materiale organice care au fost analizate prin metoda C₁₄. Prin LE-4538 ne este indicată data de 5250 ± 75 B.P. (3300 ± 75 î.e.n.).

În faza Cucuteni B-Tripolie C I au fost evidențiate patru tipuri de așezări. Cele mai timpurii sunt așezările de aspect Racovăț (Racovăț, Hrustovaia, Mihailovca IV, Florești V). Complexele ceramice ale acestui tip de stațiuni se împart în patru categorii: grosieră (2 – 3 %, Florești V), cu decor incizat (2 – 4 %), cu decor pictat (92 – 95,5 %) și Cucuteni C (0,5 – 1 %). Prin metoda arheomagnetică, pentru așezarea de la Racovăț s-au obținut două date: 3300 î.e.n. și 3000 î.e.n. În prezent, așezările de tipul Racovăț se cunosc numai în bazinul Nistrului.

Așezările de aspect Mereșeuca-Cetățuie (Miorcani, Brânzeni VIII, punctul Sâeci, Nezvisco., nivelul superior) s-au format, probabil, pe baza celor precedente. Pentru ele sunt caracteristice trei categorii ceramice: grosieră, pictată și Cucuteni C. Ceramica pictată constituie 80 – 90 %. Formele caracteristice sunt vasele bitronconice cu buza evazată; străchini cilindroconice și tronconice, cratere, capace în formă de "coif suedez" ș.a. În complexele ceramice predominant vasele pictate monocrom. Pe ceramica pictată apar pentru prima dată reprezentările ornitomorfe (fig.5/2, 9, 13, 14, 18)¹⁴².

Ceramica așezărilor aspectului Petreni (Brânzeni IV, nivelul superior, Glavan I, Vărvăreuca VIII, Vărvăreuca XV, Rașcov IX) păstrează elementele tradiționale ale ceramicii din stațiunile de aspect Mereșeuca. În ceramica pictată sunt frecvente vasele bitronconice, cupele cu corpul globular și buza dreaptă sau puțin evazată, craterele, străchinile-castrone tronconice și semisferice etc. Decorul, de regulă monocrom, ocupă partea superioară a vaselor. Pe unele vase pictate se întâlnesc reprezentări zoomorfe (Brânzeni IV, Petreni, Vărvăreuca VIII și Vărvăreuca XV) și antropomorfe (Petreni, Glavan I, Vărvăreuca XV)¹⁴³ (fig.5/5 – 8, 10 – 12, 15 – 17).

Evoluția fazei Cucuteni B-Tripolie C I este încheiată de așezările de aspect Bădragi (Bădragii Vechi, Hancăuți, nivelul inferior, Pârjolta X, Sacarovca II). Pentru ceramica pictată sunt caracteristice vasele bitronconice de mari dimensiuni, amforele, craterele, străchinile tronconice, străchinile-castron, cupele etc.) Ceramica Cucuteni C este reprezentată de vase scunde, cu profilul în formă de S.

Plastice. În așezările cucuteniene din Moldova s-a descoperit un număr mare de figurine antropomorfe și zoomorfe. Tipul de statueta întâlnit frecvent în așezările din faza Cucuteni A-Tripolie B I este cel cu capul mic, ceva mai lat decât gâtul relativ masiv, bustul se termină lateral prin doi umeri proeminenți, talia, de obicei, e înaltă și suplă, arcuindu-se apoi ușor la șolduri și puternic la coapse. Picioarele sunt despărțite pe ambele fețe, de cele mai multe ori printr-o șanțuire verticală și se termină printr-un vârf bont. Sâniile sunt redați prin câte două pastile în relief aplicate pe piept. Cea mai mare colecție de figurine antropomorfe din această fază din Republica Moldova s-a descoperit în așezarea Ruseștii Noi I. Printre ele predomină cele feminine fără decor. Figurinele decorate au corpul acoperit cu incizii destul de adânci. Ele alcătuiesc grupuri de linii paralele dispuse orizontal și oblic; pe abdomen se întâlnesc romburi, pe fese spirale¹⁴⁴.

Plastica antropomorfă a fazelor Cucuteni A-B-Tripolie B II și Cucuteni B-Tripolie C I are multe trăsături comune. Capul statuetei este relativ mare și modelat ca un disc cu o creastă pronunțată în mijlocul feței, ce indică nasul. Pe o parte și alta a crestei au câte o gaură, mai rar câte două, care, probabil, reprezintă ochii. Gâtul este modelat destul de firesc, bustul este, de obicei, plat cu umeri accentuați triunghiular indicând brațele. Prelungirile umerilor sunt perforate cu câte o gaură sau două. Talia statuetei este elegantă; abdomenul unor figurine este bombat și perforat orizontal sau vertical. Coapsele sunt bine modelate, fără exagerări. Picioarele sunt separate printr-o creștătură verticală pe ambele fețe. Genunchii sunt reprezentați printr-o proeminență, uneori perforată orizontal. Unele figurine au mai jos de genunchi câte o proeminență accentuată. Piciorul se termină printr-un vârf sau talpă. Ca și la statuetele din prima fază, sânii sunt indicați prin două pastile aplicate pe piept.

Cea mai numeroasă colecție de statuete antropomorfe din Moldova a fost descoperită în așezarea Iabloana I (711 figurine întregi și fragmentare)¹⁴⁵. Majoritatea lor (611 – 85 %) sunt fără decor și au fost modelate în "picioare". Restul statuetei sunt decorate (100 – 14 %) cu incizii (83 ex, fig.5 – 4), pictate (15 ex.) și au decorul în relief (2 ex.).

Printre figurinele decorate, mai frecvente sunt cele ce poartă un fel de eșarfă oblică de la un umăr spre talie, fie incizată, pictată sau în relief. Deseori, eșarfa constă din două linii paralele sau e însoțită de șiruri de puncte. De asemenea se întâlnesc statuete cu brâu realizat în tehnica inciziei, picturii sau a reliefului, care uneori au șiruri de puncte orizontale. Un alt motiv decorativ frecvent întâlnit pe plastica din faza Cucuteni A-B, inclusiv pe cea din Iabloana I, e un fel de șorțuleț de formă triunghiulară, realizat prin incizii. Partea de jos a șorțulețului este uneori rotunjită sau trasată printr-o linie orizontală. Interiorul șorțulețului este decorat cu puncte, creștături, linii orizontale, verticale etc. În exterior, e însoțit de linii oblice, incizate sau creștături.

Marea majoritate a statuetei cucuteniene reprezintă chipuri feminine. Nu constituie o excepție nici colecția din Iabloana I, în care numărul figurinelor masculine este mic (1,4 % din numărul total). Ele sunt modelate, de regulă, neglijent, având în pastă uneori cioburi pisate mărunț; au picioarele separate sau unite.

În așezările cucuteniene, în comparație cu cele antropomorfe, figurinele zoomorfe sunt mai puține. Ele sunt modelate ceva mai neglijent și au dimensiuni mici. Dintre statuetele zoomorfe, mai multe reprezintă bovine. S-au descoperit, de asemenea, figurine care redau ovine, câini, păsări, porci, mistreți etc. Unele statuete de bovine și ovine au corpul decorat parțial sau în întregime cu creștături. Păsările sunt modelate pe un mic suport cilindric, ușor lăsat la bază. Unele vase cucuteniene prezintă modelate în relief pe pereți protome de animale, mai ales cornute (fig.5/2, 3).

Relațiile cu culturile vecine. Comunitățile cucuteniene din interfluviul Nistru-Prut au întreținut relații strânse cu triburile balcano-danubiene și cu cele din stepile nord-pontice. Meșterii cucutenieni în prelucrarea cuprului primeau materia primă pe calea schimbului de la comunitățile eneolitice din Bulgaria de Sud¹⁴⁶. În așezarea Ruseștii Noi s-au descoperit fragmentele unui vas având ca degresant în pastă nisip și decorat cu grafit importat din cuprinsul culturii Gumelnița¹⁴⁷. În plastica antropomorfă cucuteniană se resimt influențe gumelnițene. Un exemplu elocvent în această privință îl constituie capul unei statuete, descoperit într-o așezare de la Caracușeni Vechi (Briceni), modelat în stil realist, cu trăsături individuale, având desupra capului un șir de găuri¹⁴⁸.

Contactele dintre purtătorii civilizației Cucuteni-Tripolie și triburile de păstori din stepile nord-pontice sunt atestate atât prin prezența în așezările cucuteniene Ruseștii Noi I și Jora de Sus a ceramicii Cucuteni modelată din pastă cu scoici pisate mărunț și nisip, cât și de un fragment de sceptor zoomorf stilizat (Jora de Sus, Cucuteni A)¹⁴⁹. Aceste relații sunt afectate și de mormântul tumular descoperit lângă stația Cainari, al cărui inventar constă dintr-un vas cucutenian (Faza Cucuteni), piese de silex, podoabe din cupru și valve de scoici¹⁵⁰.

Îndeletnicirile. Una din ocupațiile de bază ale comunităților culturii Cucuteni-Tripolie era cultura plantelor. În 26 de așezări din Moldova și Ucraina au fost identificate 4 specii de grâu: *Triticum monococcum*, *Triticum dicoccum*, *Triticum spelta* și *Triticum aestivum-compactum*; 2 de orz: *Hordeum vulgare* și *Hordeum vulgare coeleste*; meiul și ovăzul. Dintre culturile cerealiere, în așezările culturii Cucuteni-Tripolie predomină *Triticum dicoccum* și *Hordeum vulgare coeleste*. În afară de aceasta, s-au descoperit amprente de mazăre și mazărice. Ampretele de mazăre au fost identificate în așezările Gura Căinarului, Vărvăreuca VIII și Vărvăreuca XV, iar mazăricea la Solonceni și Iabloana. Comunitățile cultivau, după cum se presupune, pe lângă case, prunul, caisul și zarzărul (Ruseștii Noi I, Vărvăreuca XV). Un interes deosebit îl reprezintă descoperirea în așezările Ruseștii Noi I și Vărvăreuca VIII a unor semințe carbonizate de viță-de-vie cultivată¹⁵¹. După cum presupune M.A. Peleah, comunităților cucuteniene le era cunoscut modul de pregătire al vinului¹⁵².

Pentru prelucrarea solului, triburile cucuteniene foloseau săpăligile de corn, silex, silicolit, cât și brăzdarele

(Ruseștii Noi I, Iabloana, Brânzeni III, punctul Tiganca). Ca și în cultura Precucuteni-Tripolie A, se cunosc trei tipuri de săpăligi. În așezările cucuteniene din interfluviul Nistru-Prut predomină săpăligile cu partea activă de formă conică și cele în forma lamei de teslă, dispusă perpendicular. Grânele erau recoltate cu seceri de corn sau lemn, înzestrate cu lame retușate. Măcinarea boabelor se făcea cu ajutorul râșnițelor și frecătoarelor. Râșnițele au fost documentate în toate așezările cercetate prin săpături. Ele au, de obicei, o formă ovală prelungită, mai rar rotundă sau rectangulară cu colțurile rotunjite.

Cea de-a doua ocupație principală a comunităților cucuteniene era creșterea vitelor. Triburile menționate creșteau bovine, ovicaprine, porcine și cai. În așezările Ruseștii Noi I, Iabloana I, Brânzeni VIII, punctul Sâeci, Mereșeuca, punctul Cetățuia, rolul principal printre animalele domestice, după numărul indivizilor, îl dețineau bovinele. Procentajul lor în loturile de oase din așezările menționate variază de la 30,4 % (Ruseștii Noi I) până la 43 % (Brânzeni VIII).

Ovicaprinele constituie la Ruseștii Noi I 18,7 %, la Iabloana I 20,7 %, la Mereșeuca-Cetățuia - 28,8 % și la Brânzeni-Sâeci - 28 %. Cu alte cuvinte ovicaprinele, după numărul de indivizi, se plasau pe locul al doilea. Ovicaprinele erau folosite, probabil, pentru carne și lapte. Dispunem și de unele date despre folosirea lânii de către cucutenieni. În așezarea Iabloana I, în locuințele 33 și 34 au fost descoperite două gheme de lână carbonizată.

În așezările Ruseștii Noi I, Iabloana I, Mereșeuca-Cetățuia și Brânzeni-Sâeci, procentul de porcine variază de la 15,8 % până la 17,3 %.

După cum s-a menționat, oasele de cal în așezările culturii Precucuteni-Tripolie A din interfluviul Nistru-Prut sunt rare. Numărul lor crește simțitor începând cu cultura Cucuteni. La Ruseștii Noi I, ele constituie 11,1 %, la Iabloana I - 7,2 %, la Brânzeni-Sâeci - 0,9 % și la Mereșeuca-Cetățuia - 5,8 %. Numărul mare de oase de cal în așezarea Ruseștii Noi I poate fi explicat prin faptul că ea e situată la frontiera dintre stepă și silvostepă, unde influența păstorilor era mai evidentă.

Ocupația următoare a comunităților cucuteniene - vânătoarea - continuă să fie practică, dar în comparație cu predecesorii lor, ponderea ei scade. La Ruseștii Noi I și Iabloana I, oasele de animale sălbatice constituie respectiv 24 % și 25,2 % din numărul total de indivizi. Comunitățile cucuteniene vânau cerbi, bouri, mistreți, căprioare, castori, urși brunți, bursuci, iepuri etc. Mai frecvent erau vânați cerbii și bourii, oasele lor predominând în loturile analizate.

Purtătorii civilizației Cucuteni-Tripolie practicau în mod obișnuit pescuitul. Oase de pește au fost descoperite în așezările Jora de Sus și Mereșeuca-Cetățuia, ambele situate pe malul drept al Nistrului. Cârliche de undiță de os s-au găsit în stațiunile Duruitoarea Noua și Polivanov Iar II, iar de aramă la Ruseștii Noi I. Printre uneltele de muncă din Iabloana I, prin metoda traseologică au fost determinate două harpoane. Tot în această colecție s-au identificat cuțite pentru prelucrarea peștelui, confecționate din os (2 ex.) și corn (1 ex.)¹⁵³.

O altă îndeletnicire practică de triburile cucuteniene era culesul. În pădurile din împrejurimile așezărilor, ei culegeau coarne, ale căror amprente au fost identificate în mai multe stațiuni (Jora de Sus, Gura Căinarului, Mârzești etc.). Au fost documentate, de asemenea, amprente de semințe de mere sălbatice la Solonceni, de sămburi de cireșe sălbatice, identificate în lutul ars al unei platforme de la Mârșești, de fructe de alun la Gura Căinarului, de ghindă, de stejar la Mârșești și Vărvăreuca. Pe cale arheologică, culesul e dovedit prin valve de scoici de apă dulce și de melci. Ele au fost documentate în așezările Jora de Sus, Mereșeuca-Cetățuia, Iabloana I etc. Un număr deosebit de mare de scoici s-a descoperit la Iabloana I. Ele au fost găsite aproape în toate locuințele, în unele din ele într-un număr de câteva mii. De obicei, scoicile se aflau în cenușa vetrelor sau în preajma lor.

În cultura Cucuteni-Tripolie continuă procesul de specializare în ramurile legate de prelucrarea cuprului, osului și cornului. În stațiunea Iabloana I au fost identificate "atelieri" de prelucrare a osului și cornului, cât și a pieilor. Uneltele utilizate la prelucrarea silexului, constituie în așezarea de la Jora de Sus 22,8 %, la Gura Căinarului 23,9 %, la Racovăț 28,6 %, la Soroca-Iaz 19,3 %¹⁵⁴.

În cultura Cucuteni-Tripolie apar noi tipuri de piese de cupru. Paralel cu practicarea vechilor tradiții precucuteniene de prelucrare a cuprului, apar altele noi, ca, de exemplu, confecționarea pieselor de cupru pe nicovale speciale. Însă cea mai importantă cucerire a meșterilor cucutenieni trebuie socotită topirea și turnarea cuprului în forme deschise. "Atelier" de prelucrare a cuprului au fost descoperite în stațiunile Ruseștii Noi I, Ariușd, Hăbășești și Polivanov Iar III¹⁵⁵. Comunitățile cucuteniene, ca și predecesorii lor, foloseau lemnul în construcția locuințelor, mobilierului etc.

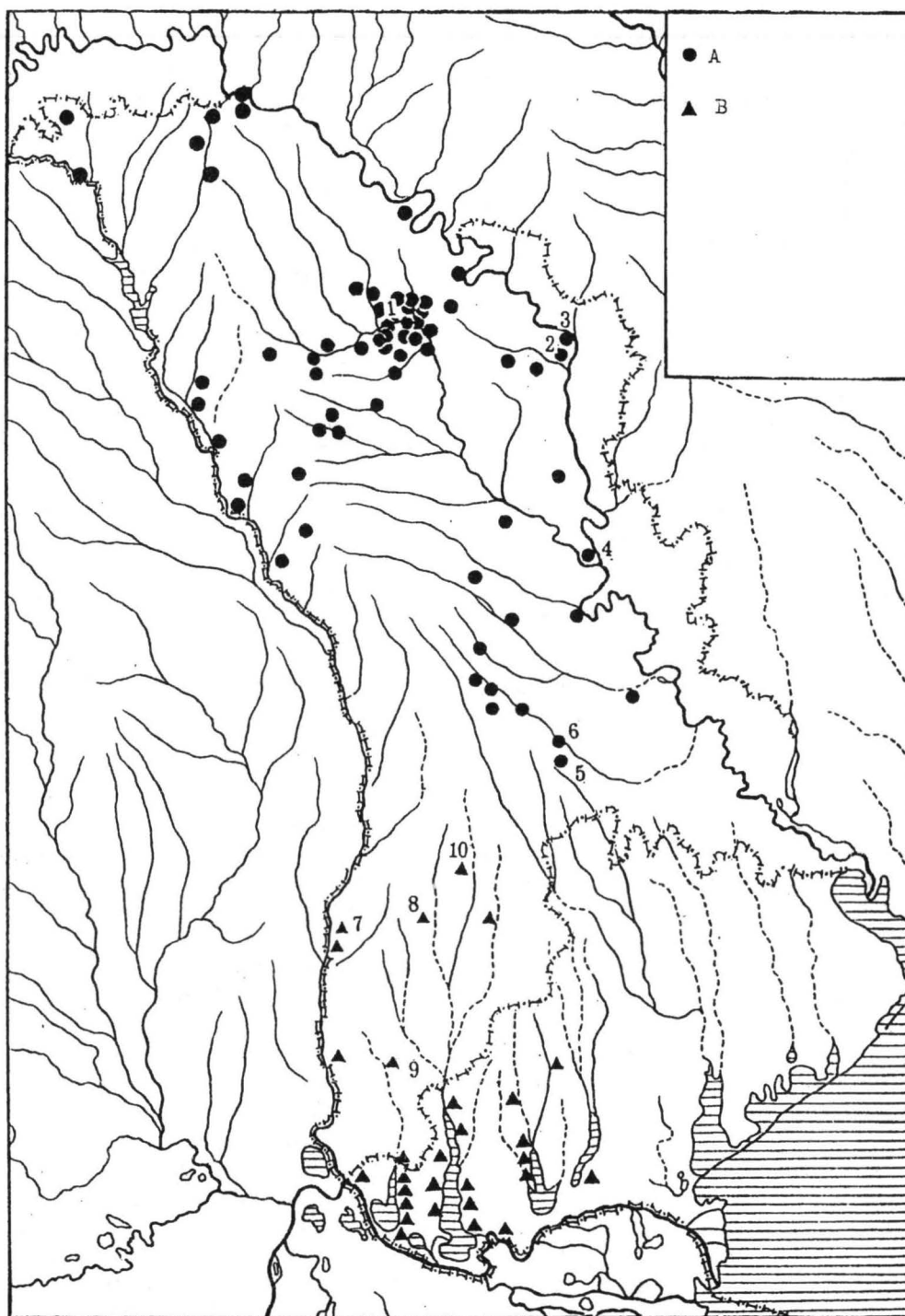

Fig. 1. Așezările culturilor Precucuteni-Tripolje A(A) și Bolgrad-Aldeni (B). 1-Florești I, 2-Solonceni I, 3-Solonceni II, 4-Holercani, 5-Cărbuna I, 6-Cărbuna II, 7-Cucoara, 8-Lopățica, 9-Vulcănești II, 10-Taracia.

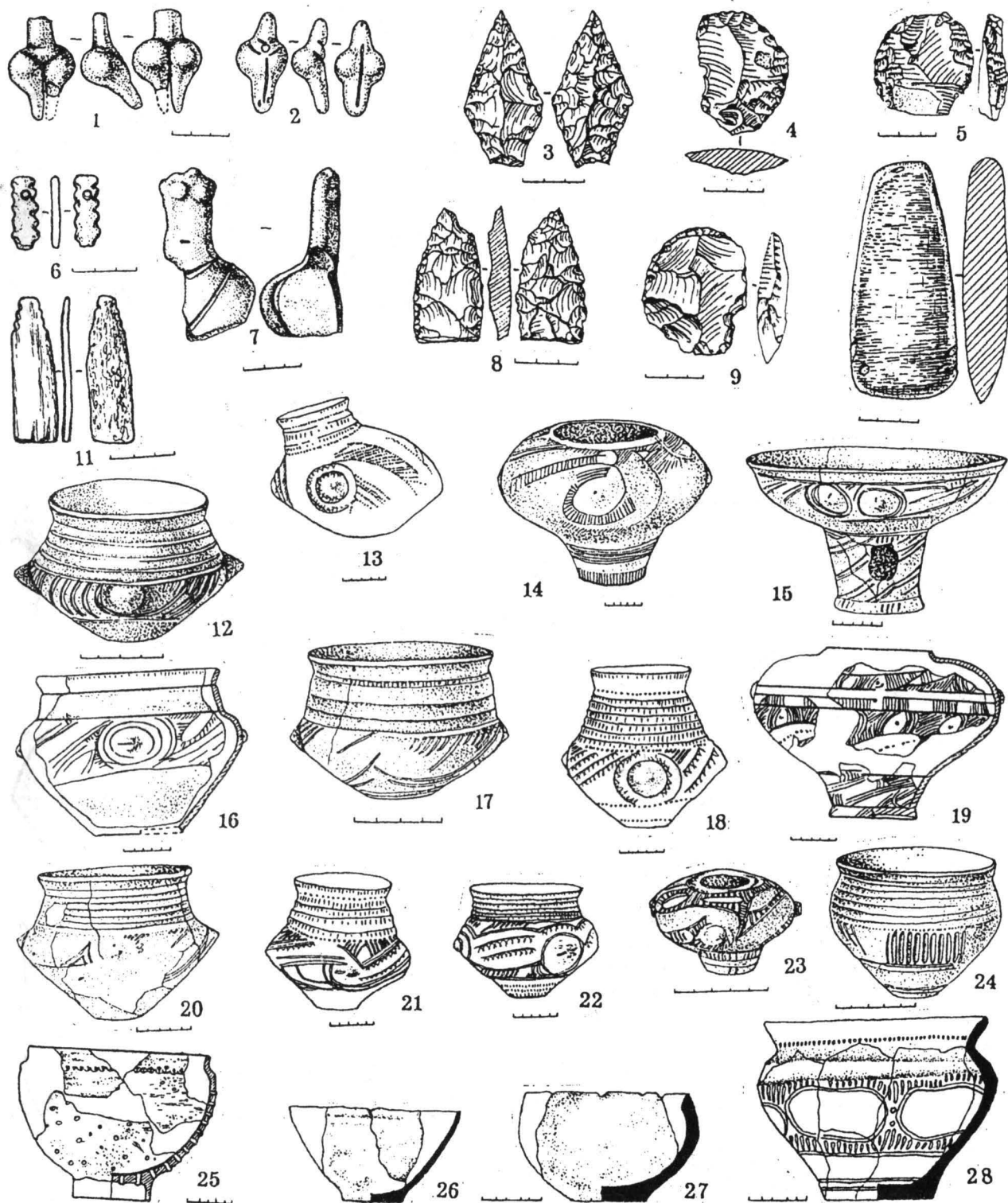

Fig. 2. Piese din așezările precucuteniene din Moldova: 1, 2, 7, 26-28-Isacova II, 3, 8, 10-Florești I; 4, 5, 9, 14, 15, 23, 24-Solonceni I; 6, 11-Rogojeni I; 12, 17, 20-Holercani, 13, 18, 19, 21, 22, 25-Coșernița I.

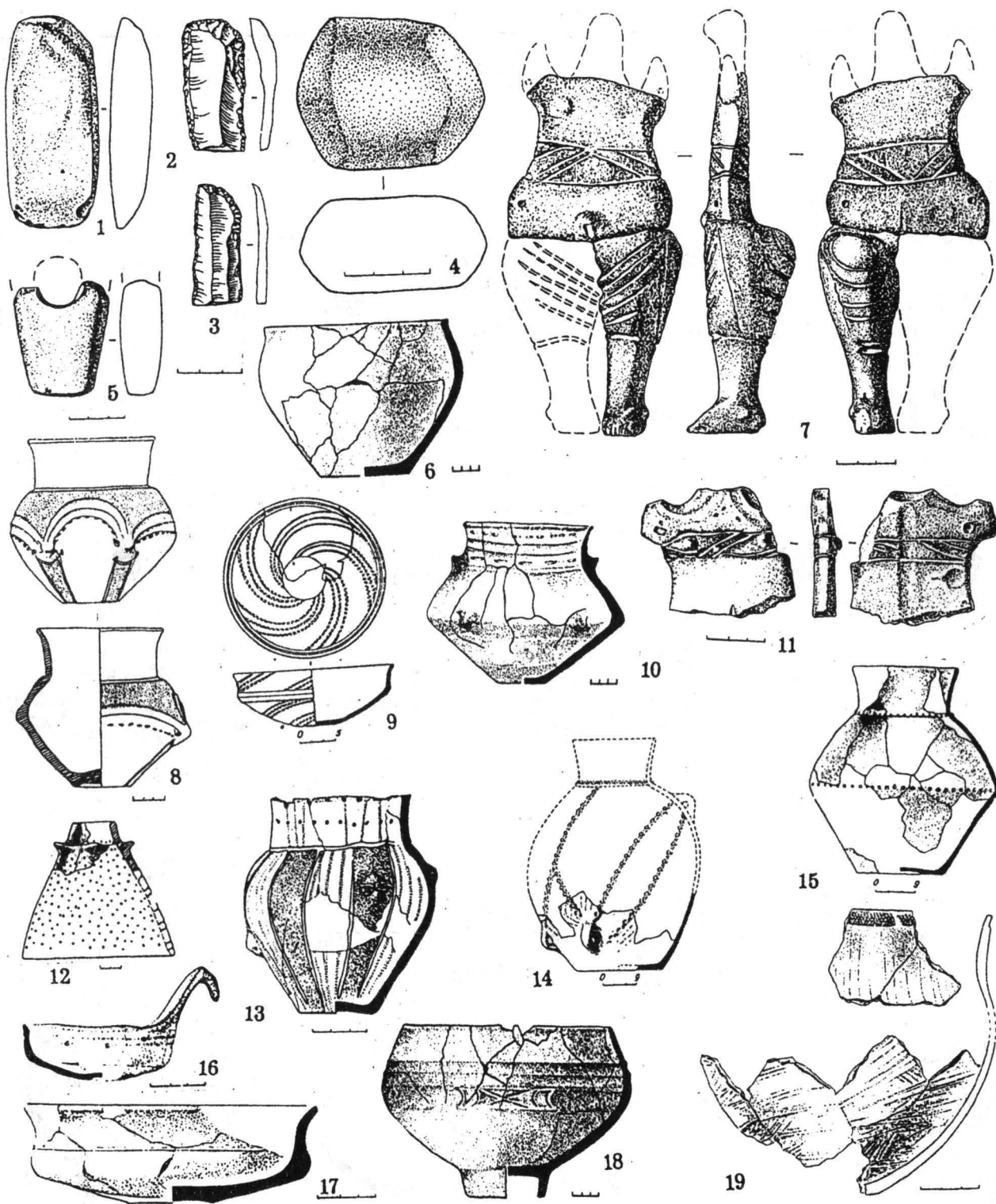

Fig. 3. Piese din așezările culturii Bolgrad-Aldeni. 1,4-7,10,11,13,16-19-Taraclia, 2,3,8,9,14,15-Vulcănești II, 12-Lopățica.

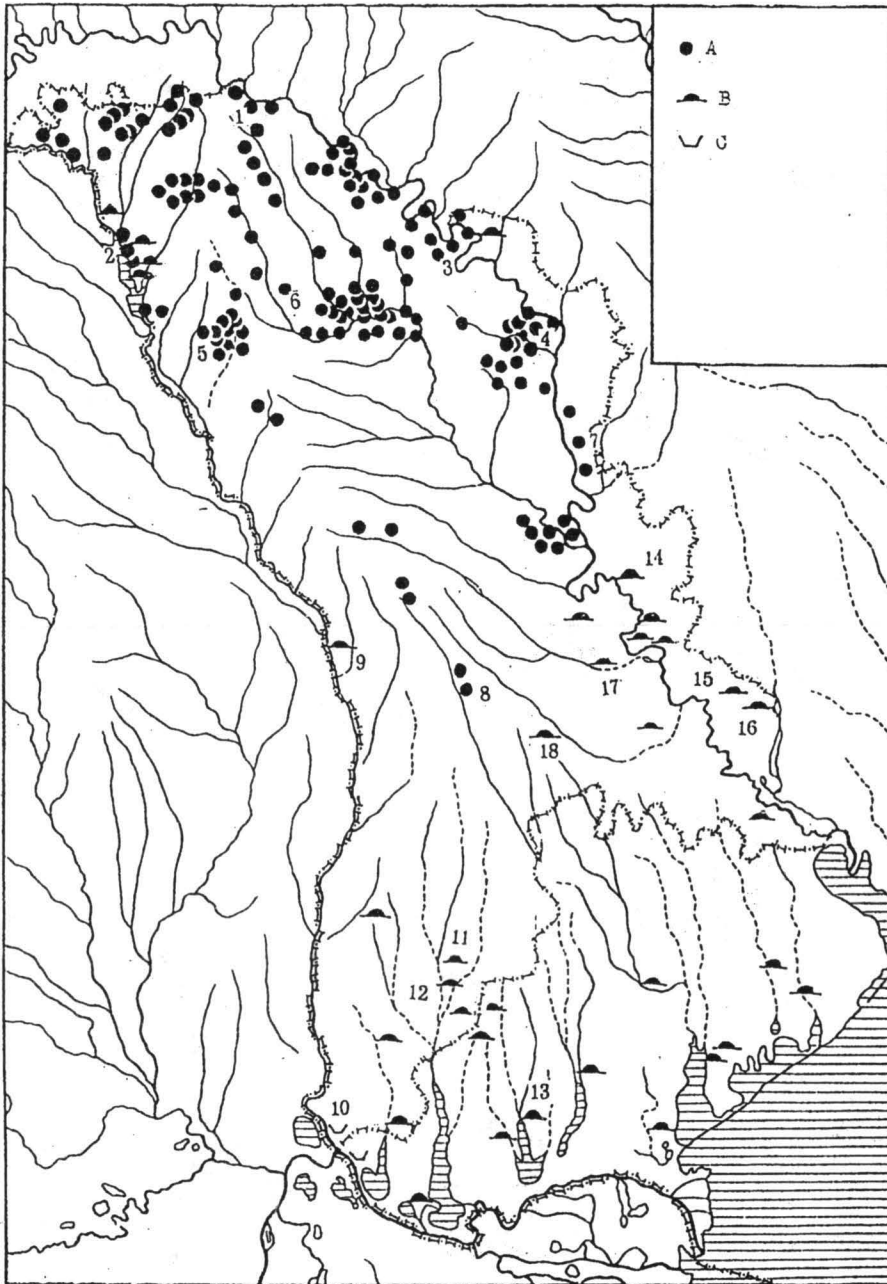

Fig. 4. Așezările și necropolele eneolitice din interfluviul Nistru-Prut: A-cultura Cucuteni-Tripolie, B-necropolele tumulare, C-necropolele plane. 1-Mereșeuca, punctul Cetățuia, 2-Brânzeni VIII, 3-Racovăț, 4-Solonceni II, 5-Iabloana I, 6-Petreni, 7-Jura, 8-Ruseștii Noi I, 9-Sărățeni, 10-Giurgiulești, 11-Cazaclia, 12-Taraclia, 13-Suvorovo, 14-Crasnoe, 15-Nicolsoe, 16-Novo-Cotovsc, 17-Roșcani, 18-Câinar.

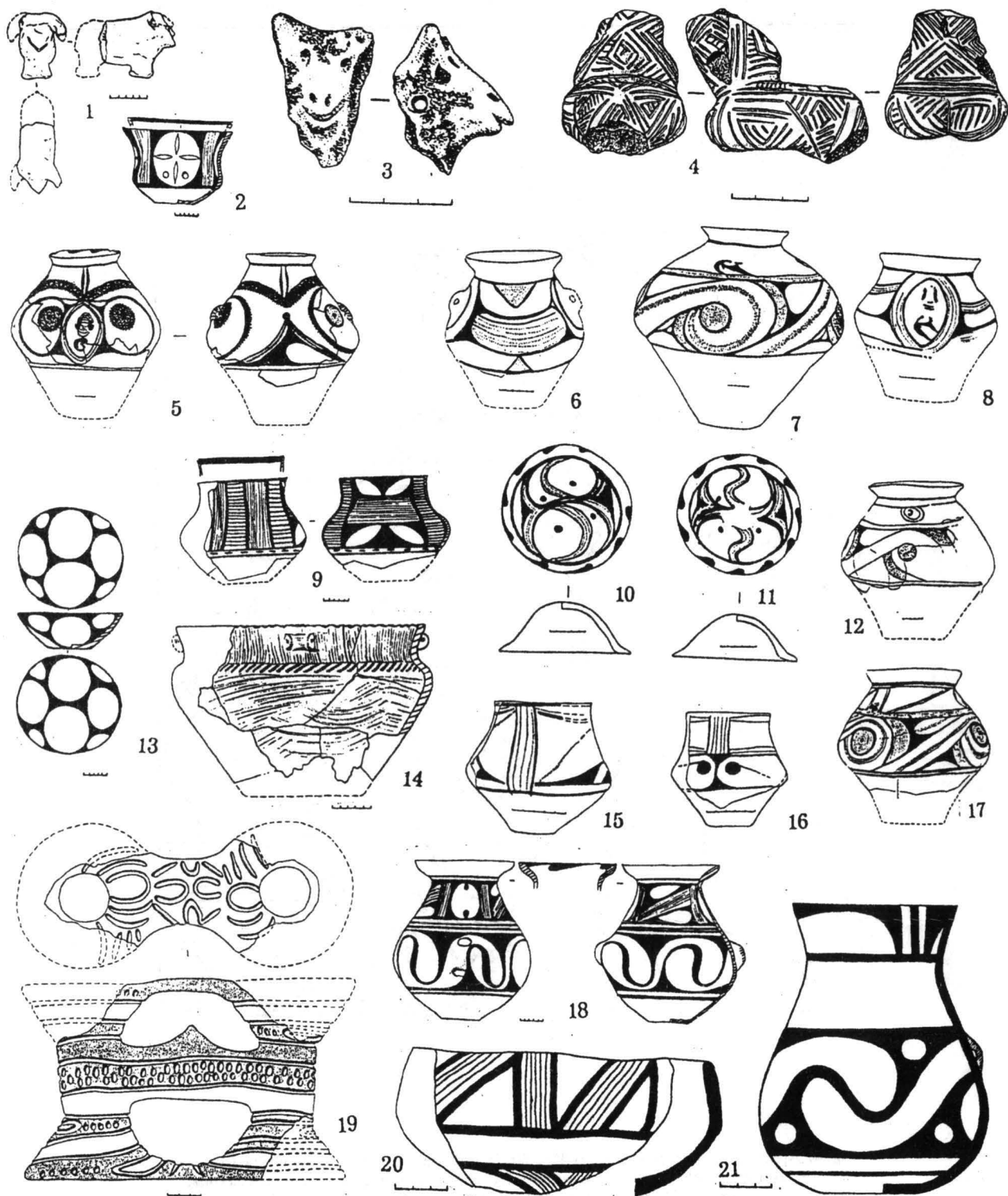

Fig. 5. Piese din așezările cucuteniene din Moldova. 1,14-Mereșeuca, punctul Cetățuia, 2,9,13,18-Brânzeni VIII, 3,4,20,21-Iabloana I, 5-8,10-12,15-17-Glavan I, 19-Cuconeștii Vechi.

Structura socială. În structura socială a comunităților cucuteniene un rol important îl juca, probabil, colectivul mare familial alcătuit din câteva familii. Acest fenomen și-a găsit reflectarea în locuințele mari (peste 100 m²), descoperite în stațiunile Solonceni II, Duruitoarea Veche, Mârzești ș.a. Informații valoroase în această privință au fost obținute în urma cercetării Iabloana I. În această stațiune, construcțiile se grupează în câte 3 – 7 locuințe, din care, de regulă, fac parte o locuință mare și câteva mici și mijlocii. După S.N. Bibikov, asocierea locuințelor mari cu cele mici și mijlocii reflectă segmentarea colectivului mare familial și afirmarea familiei- perechi ¹⁵⁶.

În faza Cucuteni B - Tripolie C I, în structura socială a triburilor cucuteniene au avut loc, probabil, modificări esențiale. În acest timp apar așezările de mari dimensiuni. Construcția lor după un plan bine determinat, casele standardizate, necesitatea reglementării activității economice a unor mari grupuri de oameni presupune, în ultimă instanță, existența unei ierarhii sociale complicate. După E.C. Cernâș, unele așezări de tip Petreni puteau îndeplini funcția de centre ale unor uniuni tribale ¹⁵⁷. Existența "cuiburilor" de așezări cu propriile lor centre reflectă, probabil, ierarhia așezărilor. Precum presupune S.N. Bibikov, în cadrul culturii Cucuteni- Tripolie existau centre intertribale ¹⁵⁸.

Reprezentările ideologice. Reprezentările ideologice ale comunităților cucuteniene, ca și ale predecesorilor lor, și-au găsit reflectarea în ritul funerar, plastică, decorul vaselor etc. De practicile de cult sunt legate, probabil, mormântul unui copil cu inventar descoperit într-o locuință din așezarea de la Orheiul Vechi și oasele umane dispersate din bordeiul 8 din Iabloana I ¹⁵⁹. În așezările cucuteniene din Moldova, statuetele antropomorfe sunt relativ numeroase și majoritatea lor s-au găsit în stare fragmentară. În legătură cu aceasta, E.V. Antonova susține că în neo-eneolitic sacralitatea figurinelor nu era permanentă ¹⁶⁰. În cadrul reprezentărilor ideologice ale triburilor cucuteniene figurinele feminine îndeplineau, probabil, aceleași funcții ca și la precucutenieni. Statuetele masculine cu eșarfă sunt puse de cercetători în legătură cu ritualul inițierii ¹⁶¹. În așezarea de la Bolboci (Drochia) a fost descoperită o figurină de berbec, având în frunte, între coarne, două bucăți mici de cupru, montate în timpul modelării. Se susține că cultul berbecului era strâns legat de divinitățile ocrotitoare ale meșterilor-metalurghi ¹⁶².

Prin anii 2700-2600 î.e.n. au avut loc schimbări esențiale în cultura Cucuteni-Tripolie. În acest timp începe un proces intens de sinteze culturale ce marchează perioada de tranziție de la epoca eneolitică la cea a bronzului.

NOTE

- 1 Mellart J., **The Neolithic of Near East**, London, 1975; Rândina N.V., **K probleme klassifikaionnogo cilenenia Kultur meando-bronzovoi epohi**, Vestnik Moskovskogo universiteta, Seria 8, Istoriceskaia, 1978, 6, p.74-86; Merpert N.Ia., **K voprosu o termine "eneolit" i ego kriteriah**, în Epoha bronzî Volgo-Uralskoi Lesostepi, Voronej, 1981, p.11-21; Gryaznov M.P., **Southern Siberia**, Genève, 1969; **Eneolit SSSR**, Arheologhia SSSR, M., 1982, p.5-8; Arheologhia Ukrainkoi SSR, 1, Kiev, 1985, p.188-189; Kuharenko Iu.V., **Arheologhia Polși**, M., 1969.
- 2 Dumitriu C., **O colecție preistorică în Chișinău**, Arhivele Basarabiei. Revista de istorie și geografie a Moldovei dintre Nistru și Prut, 6, 1, Chișinău, 1934.
- 3 Vulpe E., **Raport provizoriu asupra cercetărilor arheologice din Moldova și a săpăturilor de la Rădeni din Basarabia**, Raport MNA în anii 1942 și 1943, București, 1944.
- 4 Passek T.S., **Rannezemledelceskie (tripolskie) plemena Podnestrovia**, MIA, 84, 1961.
- 5 Markevici V.I., AIM (1970-1971 gg), 1973, p.52-66; idem AIM (1972 g.) 1974, p.26-41; idem, AIM (v 1986 g.), 1992, p. 28-45.
- 6 Passek T.S., **Periodizația tripolskih poselenii (III-II tâseacletie do n.e.)**, MIA, 10, 1949, p.39-41.
- 7 Hvoiko V.V., **Kamennâi vék Srednego Pridneprovia**, Trudî XI AS, t.I, M., 1901.
- 8 Stern E., **Do istoriceskaia greceskaia kultura na Iughe Rossii**, Trudî XIII AS, t.I, M. 1907.
- 9 Kricevskii E.Iu., **Rannii neolit i pohodjennia tripilskoi kulturi**, Paleolit i neolit Ukraïni Kiïv, 1947.
- 10 Passek T.S., **Periodizația...**, p.29-30.
- 11 Passek T.S., **Rannetripolskie...**
- 12 Bibikov S.N., **Poselenie Luka-Vrublevkaia**, MIA, 38, 1953, p.280-281.
- 13 Danilenko V.N., **Neolit Ukraïni**, Kiev, 1969; idem, **Eneolit Ukraïni**, Kiïv, 1974.
- 14 Dumitrecu H., SCIV, VIII, 1957, 1-4; Dumitrescu V., SCIV, XIV, 1963, 1-2; Marinescu-Bâlcu S., **Cultura Precucuteni pe teritoriul României**, București, 1974.

- 15 Zbenovici V.G., **Rannii etap tripolskoj kulturi na territorii Ukrainy**, Kiev, 1989.
- 16 Bibikov S.N., **K hronologicheskom razdelenii pameatnikov Tripolia A i tipa Gumelnitsi (Aldeni II) na Iugo-Zapade SSSR**, VII Mejdunarodnij Kongress doistorikov i protoistorikov, M., 1966; Danilenko V.N., Neolit..., Cernâș E.C., **Eneolit Pravoberejnoi Ukraini i Moldavii**, Eneolit SSSR, Arheologia SSSR, M., 1982.
- 17 Dumitrescu V., **op.cit.**
- 18 Marinescu-Bâlcu S., **op.cit.**
- 19 Movșa T.G., **Glinobitnoe jilisce rannetripolskogo poselenia Solonceni I**, Izvestia MF AN SSSR, 5(25), 1955.
- 20 Cernâș E.C., **op.cit.**
- 21 Zbenovici V.G., **op.cit.**
- 22 Sorokin V. Ia., **Rannetripolskie pameatniki na territorii SSR Moldova (nekotorâe itoghi issledovania)**, Arheologia, etnografia i iskustvovedeniia Moldovi: itoghi i perspektivi, Kișiniov, 1990, p.33.
- 23 Zbenovici V.G., **op.cit.**, p.18.
- 24 Korobkova G.F., **Hozmastvennâe kompleksi rannih zemledelcesko-skotovodceskih obșcestv Iuga SSSE**, L., 1987, p.261.
- 25 Zbenovici V.G., **op.cit.**, p.59.
- 26 Passek T.S., **Rannezemledelceskie...**, p.68.
- 27 Korobkova G.F., **op.cit.**, p.261.
- 28 **Ibidem**, p.260, 261.
- 29 Passek T.S., **Rannezemledelceskie...**, fig.18-7, 8.
- 30 Markevici V.I., AIM (1972)...., p.32, fig.2-7.
- 31 Korobkova G.F., **op.cit.**, p.260.
- 32 Passek T.S., SA, 1, 1958, fig.4-1
- 33 Movșa T.G., **op.cit.**, p.11.
- 34 Rândina N.V., **Drevnelșee metalloobrabatâvalușcee proizvodstvo Vostocnoi Evropi**, M., 1971, p.51.
- 35 Markevici V.I., AIM (1972)...., fig.5-5.
- 36 Movșa T.G., **op.cit.**, p.7, 9.
- 37 Markevici V.I., AIM (1970-1971)gg...., p.60
- 38 Bibikov S.N., MIA, 38, ...p.205; Pogojeva A.P., KSIA AN SSSE, 134, M., 1973; Zinovskaia N.B., **Antropomorfnâia plastika rannetripolskogo poselenie Alexandrovka**, Materiali i issledovania po arheologii Severnogo Pricionomoria, 8, Kiev, 1976, p.162.
- 39 Pogojeva A.P., **Antropomorfnâia plastika Tripolia**, Novosibirsk, 1983, p.27.
- 40 Passek T.S., **Kosteanâe amuleti iz Florești**, MIA, 130, 1965, p.77.
- 41 Sergheev G.P., SA, 1, 1963, fig.8-11.
- 42 Passek T.S., **Rannezemledelceskie (tripolskie)...**, fig.18/1.
- 43 Markevici V.I., AIM (1970-1971)...., p.56, 65, fig.1-19.
- 44 Zbenovici V.G., **Rannii etap...**, p.138, fig.81-3.
- 45 Movșa T.G., **K voprosu o tripolskih pogrebeniiah s obreadom trupopolojenia**, MIA Iu-Z, SSSR, 1960, p.61.
- 46 Zbenovici V.G., **Rannii etap...**, p.141.
- 47 Ianușevici Z.V., **Kulturnâe rasteniia Iugo-Zapada SSSR po paleobotaniceskim issledovaniam**, Kișiniov, 1976.
- 48 David A.I., Cemârtaș G.D., **Teriofauna srednego golojena (eneolita) Moldavii**, Biostratigrafia antropoghena i neoghena Iugo-Zapada SSSR Kișiniov, 1981, p.41.
- 49 **Idem**, **Raprostranenie i cislennosti dikolșvini v antropoghene Moldavii**, Cetverticinâe i neoghenovâe fauni i flori Moldavskoi SSR Kișiniov, 1980, p.41.
- 50 Ianușevici S.V., **Zemledelia v rannem Tripolie (po dannâm paleobotaniki)**, Pervobâtnaia arheologia-poiski i nahodki, Kiev, 1980, p.232.
- 51 Markevici V.L., AIM (1970-1971), p.54.
- 52 Passek T.S., **Rannezemledelceskie...**, p.70.
- 53 Korobkova G.R., **op.cit.**, p.176.
- 54 Zbenovici V.G., **Rannii etap...**, p.163-164.
- 55 Antonova E.N., **K issledovaniiu semantiki antropomorfnâh statuetok pervobâtnaih zemledelșev**, VDI, 4, 1987.

- 56 Passek T.S., **Rannezemledelceskie...**, p.197.
- 57 Subbotin L.V., **Pameatniki kulturî Gumelnița Iugo-Zapada Ukraîni**, Kiev, 1983, p.7.
- 58 Passek T.S., Cernâș E.C., KSIA, 100, 1965, p.6-18; Cernâș E.C. **Glinobitnâe jilșcia kulturî Gumelnița v Nijnem Podunavia**, MIA SSSR, 130, M., 1965, p.84-86; Beilecci V.S., AIM (V 1970-1971), 1973, p.34-52.
- 59 Beilecci V.S., AIM (v 1968-1969 gg), 1972, p.28-48.
- 60 Idem, AIM (1972), Kișiniov, 1974, p.51-66.
- 61 Manzura I.V., Sorokin V.Ia., **Gumelnițkoe poselenie u pgt.Taraklia**, Arheologhiceskaia issledovaniia molodâh ucionâh Moldavii, Kișiniov, 1990, p.78-93.
- 62 Ștefan G., Raport MNA, 1944, p.31-34; 74-76; Petrescu- Dâmbovița M., Materiale, I, 1953, p.13-155.
- 63 Comșa E., SCIV, XIV, 1, 1963, p.7-31.
- 64 Dragomir I.T., **Eneoliticul din sud-estul României. Aspectul cultural Stoicani-Aldeni**, București, 1983; M.Simon, SCIVA, 37, 1, 1986, p.5-28.
- 65 Cernâș E.C., **Eneolit SSSR...**, p.253.
- 66 Zbenovici V.G., **Rannii etap...**, p.140.
- 67 Passek T.S., Cernâș E.C., KSIA, 100.
- 68 Bibikov S.N., SA, 3, 1967, p.58.
- 69 Subbotin L.V., **op.cit.**, p.8.
- 70 Todorova H., **Eneolit Bolgarii**, Sofia, 1979, p.32-33, 70.
- 71 Simon M., SCIVA, 34,4, 1983, p.305-319.
- 72 Passek T.S., SA, 3, 1963; Morintz S., Dacia, 8, 1964.
- 73 Simon M., SCIVA, 37, 1, 1986, p.28.
- 74 Comșa E., SCIVA, 38, 2, 1987.
- 75 Marinescu-Bâlcu S., **Cultura Precucuteni...**, p.135-137.
- 76 Comșa E., SCIV, XIV, 1, 1963, p.17.
- 77 Manzura I.V., Sorokin V.Ia., **op.cit.**
- 78 Beilecci V.S., **Nazemnoe jilșce Kulturî Gumelnița u s.Vulcânești, Pervobâtnâi drevnosti Moldavii**, Kișiniov, 1983, p.206-213.
- 79 Manzura I.V., Sorokin V.Ia., **op.cit.**
- 80 Subbotin L.V., **op.cit.**, p.34, 129.
- 81 Skakun N.N., Studia Praehistorica, 8, 1986, p.91-107.
- 82 **Ibidem.**
- 83 Petruni V.F., KSIA, vâp.111, 1967, p.50-59.
- 84 Beilecci V.S., **Rannâi eneolit nizoviev Pruta i Dunala**, Kișiniov, 1978, p.91.
- 85 Subbotin L.V., **op.cit.**, p.46.
- 86 Idem, **Drevneșje arheologhiceskie pameatniki Renișkogo ratona**, Istoriceskoe kraevedenie Odeșcînî, Sbornik materialov, vâp.I, 1992, p.5-7.
- 87 Beilecci V.S., **Rannii eneolit...**, fig.6/6.
- 88 Subbotin L.V., **Pameatniki...**, fig.23/13.
- 89 Beilecci V.S., **Rannii eneolit...**, fig.5/8;70/5;39/8;40/7.
- 90 Subbotin L.V., **Pameatniki...**, p.113-114.
- 91 **Ibidem**, fig.51.
- 92 Subbotin L.V., **Pameatniki...**, p.115-116.
- 93 Skakun N.N., SA, 1, 1978, p.16.
- 94 Manzura I.V., Sorokin V.Ia., **op.cit.**, fig.1/9.
- 95 Ianușevici Z.V., Kuzminova N.N., **Vozniknovenie i razvitie zemledelia v Severnom Priçionnomorie po paleobotaniceskim dannâm**, Botaniceskie issledovania, Flora i rastitelnosti, vâp.5, Kișiniov, 1989, p.44.
- 96 Ţalkin V.I., **Drevneșje domașnje jivotnâe Vostocnoi Evropi**, MIA, SSSR, 161, 1970, p.77.
- 97 Ţalkin V.I., KSIA, 11, 1967, p.48.
- 98 **Ibidem**, p.49.

- 99 Comşa E., SCIV, XIV, 1, 1963, p.14; Dumitrescu V., Bolomey A., Mogoşanu E., *Esquisse d'une préhistoire de la Roumanie*, Bucureşti, 1983, p.152.
- 100 Beilecci V.S., *Rannii eneolit...*, p.128.
- 101 Ianuşevici Z.V., *Kulturnâe rastenia...*, p.32.
- 102 Subbotin L.V., *Pameatniki...*, 48-49.
- 103 Beilecci V.S., *Rannii eneolit...*, p.32.
- 104 Cernâş E.C., *Eneolit Pravoberejnoi...*, p.253.
- 105 Comşa E., SCIV, III, 4, 1952, p.416; Dragomir I.T., *Eneoliticul...*, p.107.
- 106 Subbotin L.V., *Pameatniki...*, p.107.
- 107 Dragomir I.T., *Eneoliticul...*, p.108-109.
- 108 Subbotin L.V., *Pameatniki...*, p.131; Comşa E., *Neoliticul României. Considerații*, Bucureşti, 1986, p.52.
- 109 Dragomir I.T., *Eneoliticul...*, p.113; Sorokin V.Ia., *Kulturno-istoriceskie problemi plemion srednego Tripolia Dnestrovsko-Prutskogo mejdurecia*, Izvestia AN MSSR, seria obščestvennâh nauk, 3, 1989, p.45-54.
- 110 Stern E.R., *op.cit.*
- 111 Ambrojevici C, Dacia, III-IV (1927-1932), Bucureşti, 1933.
- 112 Passak T.S., *Rannezemledelceskie...*, Movşa T.G., *Tripolskie jiljšcia na poselenii Solonceni II*, ZOAO, t.1, 1961.
- 113 Bibikov S.N., KSIIMK, v.56, 1954.
- 114 Movşa T.G., *Tripolskie...*
- 115 Markevici V.I., KSIA, v.123, 1970.
- 116 Idem, *Pozdnetripolskie plemena Severnoi Moldavii*, Kişiniov, 1981.
- 117 Cernâş E.C., KSIA, v.134, 1973; Zinkovski C.V., SA, 1, 1973.
- 118 Passek T.S., *Periodizația...*
- 119 Cernâş E.C., *Eneolit Pravoberejnoi...*
- 120 Vinogradova N.M., *Plemena Dnestrovsko-Prutskogo mejdurecia v period rasŭveta tripolskoj kulturi*, Kişiniov, 1983.
- 121 Dumitraşcu V., *Originea și evoluția...*
- 122 Movşa T.G., *Petrenska reghionalna grupa tripolskoj kulturi*, Arheologhiia, 45, Kiiv, 1984, p.10-23.
- 123 Sorokin V. Ia., *K probleme hronologhii pameatnikov srednego Tripolia Moldavii*, I polevoi seminar, Rannezemledelceskie poseleniia-ghigantî tripolskoj kulturi na Ukraine, Talianki- Vesiolâi Kut-Maidaneţkoe, 1990, p.94-101.
- 124 Masson V.M., *Dinamika razvitiia tripolskogo obščestva v svete paleodemograficeskih oŭenok*, Pervobâtnaia arheologhiia-poiski i nahodki, Kiev, 1980.
- 125 Ťvec E.V., *Domostroitelstvo i planirovka tripolskikh poselenii, Eneolit i bronzovâi vek Ukraini*, Kiev, 1976.
- 126 Movşa T.G., *Tripolskoe jiljšce...*
- 127 Markevici V.I., Cernâş E.C., *Issledovanlia pameatnikov tripolskoj kulturi na territorii Moldavii*, AO (1973 g.), 1974.
- 128 Rândina N.V., *Rabotî Tripolskoj expedicii*, AO (1983 g.), 1985.
- 129 Sorokin V.Ia., *Tripolskoe poselenie u s. Mârşeşti*, Izvestiia AN. MSSR, seria obščestvennâh nauk, 1, 1982, p.50.
- 130 Borziac I.A., Dergaciov V.A., *Raskopki na tripolskom poselenii Iabloana I*, AO (1977 g.), 1978, p.465.
- 131 Sorokin V.Ia., *Orudia truda i hozaistvo srednego Tripolia Dnestrovsko-Prutskogo mejdurecia*, Kişiniov, 1991, p.66.
- 132 *Ibidem*, p.100-101.
- 133 Korobkova G.F., SA, 4, 1978, p.48.
- 134 Sorokin V.I., *Outils de l'habitat tripolien Iabloana I*, Le paléolithique et le néolithique de la Roumanie en contexte européen, Bibliotheca archaeologica Iassiensis, IV, Iaşi, 1991.
- 135 Idem, *Orudia truda...*, p.110-111.
- 136 *Ibidem*.
- 137 Sorokin V.Ia., *K probleme hronologhii...*
- 138 Markevici V.S., KSIA, vâp.23, 1970.
- 139 Dumitrescu V., SCIVA, 25, 4, 1974; Sorokin V.I., *K probleme hronologhii...*, p.96.
- 140 Vinogradova N.M., *op.cit.*

- 141 Sorokin V.Ia., **Pameatniki Iablonskogo tipa**, Problemi istorii ta arheologhii davniogo naselennea Ukrainskoi RSS, Tezi depovidei XX, Respublikanskoi Konferenții, Kiiv, 1989, p.214-215.
- 142 Sorokin V.Ia., AIM (v.1979-1980 gg), 1983, p.102-111; Cernăș E.C., MIA, 102, 1962.
- 143 Markevici V.I., **Pozdnetripolskie plemena**, fig.23-38; Bikbaev V.M., **Issledovania poselenia kulturni Cucuteni-Tripolie Glavan I**, Materiali i issledovaniia po arheologhii i etnografii Moldovi, Kișiniov, 1992, p.101-117.
- 144 Kusurğașeva A.P., KSIA, Văp.123, 1970, fig.16-18.
- 145 Sorokin V.Ia., **Rezultati klassifikații antropomorfnoi plastiki tripolskogo poselenia Iablona I**, Konferenția. Rekonstrukția drevnăh verovanii: istociniki, metodî, țeli. Tezisi dokladov, Leningrad, 1990, p.53-54.
- 146 Cernăș E.N., SA, 4, 1978, p.59.
- 147 Markevici V.I., KSIA, 123, p.67.
- 148 Movșa T.G. **Antropomorfaia platika Tripolia (realisticeskii stil)**, Avtoreferat diss.kand.ist.nauk, Kiev, 1975, p.20.
- 149 Dergaciov V.A., Sorokin V.Ia., **O zoomorfom skipetre iz Moldavii i proniknovenia stepnăh eneoliticeskdh plemion v Karpato-Dunaiskie zemli**, Izvestiia AN MSSR, seria obșcestvennăh nauk, 1, 1986, p.54-65.
- 150 Movșa T.G., Cebotareenco G.F., KSIA, vp 115, M, 1969.
- 151 Ianușevici Z.V., **Kulturnăe rasteniia...**
- 152 Peleah M.A., **Istoria vinogradarstva i vinodelia Moldavii**, Kișiniov, 1970.
- 153 Sorokine V.I., **Outils...**
- 154 Idem, **Orudia truda...**, p.117.
- 155 Rândina N.V., **Drevneșee metallobrabatăvașșee proizvodstvo Vostocnoi Evropi**, M., 1970.
- 156 Bibikov S.N., SA, 1, 1965.
- 157 Cernăș E.C., **Eneolit Pravoberejnoi...**, p.237.
- 158 Bibikov S.N., SA, 1, 1965.
- 159 Vinogradova N.M., Beilecci V.S., Bârnea P.P., AIM (1972), 1974, p.68; Borziac I.A., Dergaciov V.A., **op.cit.**, p.465.
- 160 Antonova E.V., **op.cit.**
- 161 Movșa T.G., **Antropomorfaia platika Tripolia...**, p.21.
- 162 Markevici V.I., **Pozdnetripolskie plemena...**, p.158.

THE MOLDAVIAN AENEOLITHIC CULTURES

SUMMARY

The problem of a definition for the concept of "Aeneolithic Age" has been the subject of thorough researches, which have led to contradictory opinions: from neglecting it, or denying it altogether, to firm arguments in its favour. One of the defining features of the Aeneolithic is the spreading and more generalized usage (in comparison with the preceding period) of copper objects. The age under discussion is represented, on the territory of Moldova, by the Pre-Cucuteni-Tripolje A, Cucuteni-Tripolje, and Bolgrad-Aldeni cultures, as well as by the culture of the earliest pastoralists.

At present, on Moldavian ground, we know of 67 Pre-Cucuteni-Tripolje A settlements, in 18 of which soundings and systematic diggings have been done. The settlements are located, as a rule, in lower areas along the flood plains of the Nistru and the Prut, as well as of their tributaries; less frequently on the verges of tablelands (Solonceni II) or fragments of terraces (Florești I). Their organization is of three kinds: 1) in parallel rows (Luka-Vrublevețkaia, Bernovo-Luka, Alexandrovca); 2) in a circle or oval (Bernașovca, Slobozia-Zapadnaia); 3) in groups, or dispersed (Traian-Dealul Viei, Târpești, Florești I). In Pre-Cucuteni settlements two kinds of dwellings have been found: dug-out (totally underground - the "bordei" type -, or half-underground), and surface dwellings. In size they vary

between 6 and 88 m². For tools, a local kind of gray flint was used. Pre-Cucuteni communities had ties those of Bolgrad-Aldeni, Boian, Mariupol etc.

Cucutenian communities preferred to build their villages on relatively dominant places; 53 % of the settlements were of middle (4-10 hectares) and large size (over 10 hectares), in which 66 % of the population lived. The Cucuteni-Tripolje culture preserves the three above-mentioned kinds of settlement organization. Most Cucutenian dwellings are rectangular. The Cucutenians were in touch with representatives of the Gumelnița culture, and with the North-Pontic steppe pastoralists.

At present 90 settlements are known over the area of the Bolgrad- Aldeni culture. In the south of Basarabia the sites are located on higher banks of lakes, or on flood-plain slopes fresh-water springs. The size of those settlements, as a rule, is of about 0,5 hectares. Flint tools are made of two kinds of material: the local gray one, and a Balkan brown one. Bolgrad-Aldeni communities probably took part in the making of the Cucuteni culture.

List of illustrations

Fig.1. The Pre-Cucuteni - Tripolje A (A) and Bolgrad-Aldeni (B) settlements. 1 - Florești I; 1 - Solonceni I; 3 - Solonceni II; 4 - Holercani; 5 - Cărbuna I; 6 - Cărbuna II; 7 - Cucoara; 8 - Lopățica; 9 - Vulcănești II; 10 - Taraclia.

Fig.2. Finds from Moldavian Pre-Cucuteni settlements: 1, 2, 7, 26-28 - Isacova II; 3, 8, 10 - Florești I; 4, 5, 9, 14, 15, 23, 24 - Solonceni I; 6, 11 - Rogojeni I; 12, 17, 20 - Holercani; 13, 18, 19, 21, 22, 25 - Coșernița I.

Fig.3. Finds from Bolgrad-Aldeni settlements: 1, 4-7, 10, 11, 13, 16-19 - Taraclia; 2, 3, 8, 9, 14, 15 - Vulcănești II; 12 - Lopățica.

Fig.4. Aeneolithic settlements and burial grounds of the Nistru- Prut inter-fluvial area: A - Cucuteni-Tripolje culture; B - tumular burials; C - level burials. 1 - Mereșeuca, site of Cetățuia; 2 - Brânzeni VIII; 3 - Racovăț; 4 - Solonceni II; 5 - Iabloana I; 6 - Petreni; 7 - Jura; 8 - Ruseștii Noi I; 9 - Sărățeni; 10 - Giurgiulești; 11 - Cazaclia; 12 - Taraclia; 13 - Suvorovo; 14 - Crasnoe; 15 - Nicolskoe; 16 - Novo-Cotovsc; 17 - Roșcani; 18 - Căinari.

Fig.5 Finds from Moldavian Cucutenian settlements. 1, 14 - Mereșeuca, site of Cetățuia; 2, 9, 13, 18 - Brânzeni VIII; 3, 4, 20, 21 - Iabloana I; 5-8, 10-12, 15-17 - Glavan I; 19 - Cuconeștii Vechi.